

University of Groningen

Kapitaalvorming in infrastructuur in Nederland, 1800-1913

Groote, Peter Dirk

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Groote, P. D. (1995). *Kapitaalvorming in infrastructuur in Nederland, 1800-1913*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

HOOFDSTUK 4

SPOOR- EN TRAMWEGEN

4.1 : Afgrenzing

4.1.1 : Railtransport: hoofdspoor, lokaalspoor, tram

Railgebonden transportwijzen worden tegenwoordig meestal onderscheiden in spoor- en tramwegen. Zo vallen spoorwegen in de *International Standard Industrial Classification* in categorie 6010 en tramwegen in 6021.¹ Deze indeling is gebaseerd op de gedachte dat spoorwegen interlokaal en tramwegen lokaal vervoer verzorgen en dat trams uitsluitend passagiers vervoeren en spoorwegen zowel passagiers als vracht. In de negentiende eeuw was dat anders. Tramwegen werden toen zowel voor stads- als streekvervoer gebruikt en op het platteland voor goederenvervoer. De RTM² heeft zich bijvoorbeeld op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden en in het

ISIC, p. 114: 6010 = 'transport via railways'; in de toelichting nader gepreciseerd tot 'interurban'); 6021 = 'other scheduled passenger land transport', met als voorbeelden 'tramways', 'underground' en 'elevated railway'.

Zie tabel 4.2, tabel 4.3 en tabel 4.12 voor een overzicht van de afkortingen die voor de hoofdspoor-, lokaalspoor- en tramwegaanschappijen gebruikt zijn.

aangrenzende Noord-Brabant gespecialiseerd in het vervoer van suikerbieten en het daarmee volgehouden tot de jaren zestig van de twintigste eeuw.

Het onderscheid tussen spoorwegen en tramwegen was in de negentiende eeuw nog gecompliceerder doordat ook categorieën van railtransport onderscheiden werden die tegenwoordig verdwenen zijn: hoofdspoor, lokaalspoor en ‘lokaalspoor volgens vereenvoudigd reglement’. Eigenlijk bestonden maar twee verschillen tussen de genoemde transportwijzen: de regelgeving en de ruimtelijke schaal van de netwerken (zie paragraaf 4.2.1 en figuur 4.2). In de functionele kenmerken bestond echter geen fundamenteel verschil. Zowel hoofdspoor als lokaalspoor en tram waren gebonden aan een vaste infrastructuur, waarover openbaar vervoer plaats vond. Een speciale onderneming leverde tegen betaling volgens tarief vervoersdiensten aan wie daar maar gebruik van wilde maken. Vaak betrof het daarbij vervoer volgens een vaste dienstregeling.

4.1.2 : Spoor- en tramweg-infrastructuur

Bij de afgrenzing van de infrastructurele elementen van de spoor- en tramwegen heb ik me gebaseerd op de spoorwegovereenkomsten die in 1890 gesloten werden tussen de Staat der Nederlanden en de drie grootste spoorwegmaatschappijen, HSM, SS en NRS. Een onderdeel van deze overeenkomsten was de overname van de infrastructuur van de NRS door de rijksoverheid voor een bedrag van maar liefst veertig miljoen gulden. Het rollend materieel werd overgedaan aan de HSM en de SS. Bij een transactie van een dergelijke omvang werd vanzelfsprekend precies omschreven welke goederen onder de overeenkomst vielen. Dat waren de spoorbaan zelf (inclusief zandbed, ballastbed, bielzen en rails); de onroerende goederen verbonden aan de spoorbaan, zoals overwegen, beveiliging en afsluithekken; de infrastructurele

faciliteiten verbonden aan openbare spoorweghavens, zoals de kaaimuren; de stations. De laatste vielen in het onderzoeksproject “Historische nationale Rekeningen” echter onder ‘gebouwen’ en bleven dus buiten de berekeningen. Haven- en industriesporen die exclusief door één bedrijf gebruik werden, zijn niet onder infrastructuur, maar onder ‘machinerieën’ geschaard.

4.2 : Ontwikkeling

4.2.1 : Institutionele ontwikkeling

Gedurende de negentiende eeuw introduceerde de overheid, als aanvulling op de hoofdspoorwegen, de categorieën van lokaalspoor- en tramwegen. Deze waren aan minder strikte regels, maar tevens aan een lagere maximum snelheid gebonden.

In 1878 werd de eerste Lokaalspoorwegwet van kracht

Table 1 De belangrijkste momenten uit de institutionele geschiedenis van de spoor- en tramwegen in Nederland, 1838-1913

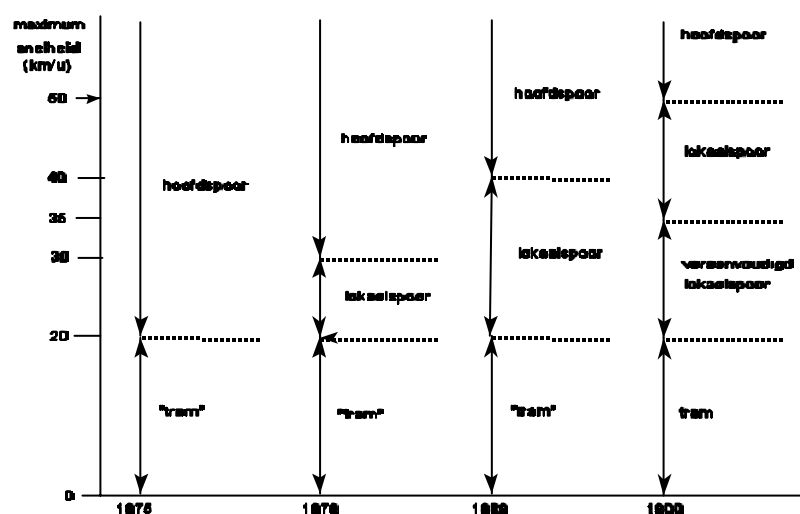
1-6-1836	concessieverlening Amsterdam-Haarlem
30-4-1838	besluit tot aanleg Rijnspoorweg
18-8-1860	<i>spoorwegwet</i> : Besluit tot aanleg op staatskosten van: Arnhem-Zwolle-Moppel-Leeuwarden; Moppel-Groningen; Harlingen-Leeuwarden-Groningen-Nieuweschans; Zutphen-Hengelo-Enschede; Maastricht-Venlo-Eindhoven-Tilburg-Breda; Venlo-grens; 's-Hertogenbosch-Zaltbommel-Utrecht; Roosendaal-Vlissingen; Rotterdam-Dordrecht-Moerdijk-Breda; Amsterdam-Zaanstreek-Alkmaar-Nieuwediep
3-7-1863	besluit tot particuliere exploitatie staatspoorwegwet
21-5-1873	<i>tweede spoorwegwet</i> : besluit tot aanleg op staatskosten van: Arnhem-Nijmegen; Zwaluwe-Zevenbergen
9-4-1875	<i>spoorwegwet</i> : regulering spoorwegen
10-11-1875	<i>spoorwegwet</i> : besluit tot aanleg op staatskosten van: Zwolle-Almelo; Dordrecht-Tiel-Elst; Amersfoort-Rhenen-Nijmegen; Zaanstreek-Hoorn-Enkhuizen; Stavoren-Sneek-Leeuwarden; Nijmegen-Venlo; Schiedam-Roek van Holland; Zwaluwe-Waalwijk-'s-Hertogenbosch; Groningen-Delfzijl
9-8-1878	<i>lokaalspoorwegwet</i> ter regulering lokaalspoorwegen, maximale snelheid 30 km/u
28-10-1889	<i>lokaalspoorwegwet</i> : verhoging maximale snelheid tot 40 km/u
21-1-1890	<i>spoorwegvereenkomsten</i> gesloten tussen rijksoverheid, HSM, SS en NRS, met betrekking tot overname NRS door rijk en regeling exploitatie staatsnet volgens principes van concentratie en concurrentie
9-7-1900	<i>lokaalspoorwegwet</i> : verhoging maximum snelheid lokaalspoorwegen tot 50 km/u; introductie 'lokaalspoorwegen volgens vereenvoudigd reglement' (35 km/u) & tramwegen (20 km/u)
18-8-1902	KB (<i>Tramwegreglement</i>): regulering tramwegen, maximum snelheid 20 km/u
31-7-1902	KB (<i>Vereenvoudigd lokaalspoorreglement</i>): regulering lokaalspoorwegen volgens vereenvoudigd reglement, maximum snelheid 35 km/u

(tabel 4.1).³ In de loop der tijd is de regulering een aantal malen aangepast, waardoor de maximum snelheid voor lokaalspoorwegen werd verhoogd van dertig kilometer per uur (in 1878), via veertig kilometer per uur (in 1889) tot vijftig kilometer per uur (in 1900). Hoewel al sinds 1864 trams door het land reden, bestond in de negentiende eeuw officieel slechts de categorie ‘spoorwegen waarop niet sneller gereden wordt dan twintig kilometer per uur’. In de wet van 9 juli 1900 (art. 2) werden dergelijke spoorwegen voor het eerst expliciet als tramwegen gedefinieerd. In deze wet werd apart aangegeven welke artikelen van de bestaande spoorwegwet op de tramwegen van toepassing waren en welke niet. Omdat veel tramwegmaatschappijen op hun bestaande lijnen toch sneller wilden rijden dan twintig kilometer per uur, werd bovendien nog een extra categorie gecreëerd: de ‘lokaalspoorwegen volgens vereenvoudigd reglement.’ Volgens de letter van de wet viel deze categorie onder de lokaalspoorwegen. De toegestane maximum snelheid zou immers hoger liggen dan de 20 kilometer per uur van de tramwegen. Volgens de geest van de wet ging het echter om tramwegen. Niet alleen was de categorie geschapen onder druk van tramwegmaatschappijen, maar ook werden veel bestaande tramwegen opgewaardeerd tot de nieuwe categorie. Indicatief is dat de *statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen* die tot 1902 gesplitst was in de onderdelen spoorwegen en tramwegen, sinds dat jaar het tweede onderdeel aanduidde met de titel ‘overige sporen waarop met beperkte snelheid wordt gereden en tramwegen’. De inhoud van de beide onderdelen van de *statistiek* veranderde niet.

³Van Citters & Roosendaal, *verzameling 1858-1913*.

Zo is in de loop der tijd eigenlijk een glijdende schaal van railtransportwijzen ontstaan. Aan de ene zijde stonden de hoofdspoorwegen (hoge snelheid; veel restricties) en aan de andere zijde de tramwegen (lage snelheid; nauwelijks

Figure 1 De wettelijk vastgestelde maximum snelheden van de verschillende vormen van railtransport

restricties). Ik heb het KB van 1902, dat de uitwerking was van de regeling uit 1900, als uitgangspunt genomen voor de onderverdeling tussen hoofdspoor, lokaalspoor en tram. Dit KB was in essentie nog van kracht in 1913. Dat betekende dat ik de wettelijke status van de verschillende lijnen gehanteerd heb zoals die in 1913 van kracht was. Ook in de *statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen* in 1913 is deze classificatie aangehouden.

Hoewel mijn verdeling gebaseerd was op de status die de lijnen hadden, viel deze vrijwel samen met de verdeling van de maatschappijen. Slechts de HSM en de SS bezaten zowel hoofdspoorlijnen (± 200 en 66 kilometer) als lokaalspoorlijnen (2 en 28 kilometer). De enige spoorwegmaatschappijen die ook tramlijnen in bezit gehad hebben, waren de HSM (30

kilometer; eigenlijk van de aan de HSM gelieerde maatschappij Stoomtram Haarlem-Alkmaar (HA)), de Nederlandsche Buurtspoorwegmaatschappij (NBM) (27 kilometer tramweg), de NRS (5 kilometer) en de SS (8 kilometer tramweg). De rijksoverheid nam in 1890 de NRS-lijn Den Haag-Scheveningen over en in 1910 de half afgebouwde tramlijn Gouda-Schoonhoven.

Table 1 De spoorwegmaatschappijen die hoofdspoorwegen in eigendom hebben gehad, 1838-1913

afkorting	naam	exploitatie- periode	maximale netlengte (km)
AM	Aken-Maastrichtse Spoorwegmaatschappij	1845-1898	32
AR	Spoorwegmaatschappij Antwerpen-Rotterdam	1852-1880	55
AS	Spoorwegmaatschappij Almelo-Salzbergen	1862- na 1913	34
CME	Cöln-Mindener Eisenbahn Gesellschaft	1874-1886	5
ET	Société Du chemin de fer de Gand à Terneuzen	1865- na 1913	10
HSM	Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij	1838- na 1913	282
HZSM	Haarlem-Zandvoort Spoorwegmaatschappij	1880- na 1913	9
KPS/EV	(Königliche) Preussische Staatseisenbahn-Verwaltung	1884- na 1913	5
LL	Compagnie du chemin de fer Liégeois-Limbourgeois et des prolongements	1862-1898	18
LM	Compagnie du chemin de fer de Liège à Maestricht et ses extensions	1860-1898	11
LW	Spoorwegmaatschappij Leiden-Woerden	1875-1899	32
MT	Société du chemin de fer international de Malines à Terneuzen	1868- na 1913	23
NB	Société Anonyme des chemins de fer du Nord de la Belgique	1861-1898	71
NBDS	Noord-Brabantsch-Duitse Spoorwegmaatschappij	1869- na 1913	52
NCS	Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij	1860- na 1913	101
NRS	Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij	1845-1890	206
NSM	Nijmeegsche Spoorwegmaatschappij	1863- na 1913	14
NWS	Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij	1872- na 1913	57
NZOS	Nederlandsche Zuid-Ooster Spoorwegmaatschappij	1872-1892	66
SN	Staat der Nederlanden	1843- na 1913	1352
SS	Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen	1863- na 1913	66
ZHESM	Zuid-Hollandsche Electriche Spoorwegmaatschappij	1900- na 1913	33

totaal aantal maatschappijen in 1913: 13; totale netlengte in 1913: 2487 kilometer; gemiddelde lengte in eigendom in 1913: ± 191 kilometer

bron: Sluiter, *beknopt overzicht*; Jonckers Nieboer, *geschiedenis*

Een relatief groot aantal trammaatschappijen was wel gelieerd aan een spoorwegmaatschappij. Soms werd de exploitatie door deze maatschappij verzorgd, soms nam de maatschappij alleen deel in het aandelenkapitaal van de tramweg. De interessantste exploitatievorm geschiedde rond Zeist, waar de tram van de Ooster Stoomtrammaatschappij (OSM) gedeeltelijk gebruik

maakte van het spoor van de Nederlandsche Centraalspoorwegmaatschappij (NCS). Omdat de tram gebruik maakte van smalspoor (1,076 meter spoorbreedte) werd daartoe een derde rail in de bestaande spoorlijn gelegd.

Sluiter heeft een overzicht gemaakt van de organisatie van het spoor- en tramwegbedrijf in Nederland.⁴ Voor elk bedrijf dat betrokken geweest is bij de aanleg en de exploitatie van spoor- of tramwegen in Nederland heeft hij onder andere het jaar van oprichting, de data waarop de geëxploiteerde lijnen geopend zijn, de maximale lengte van het netwerk en de bedrijfsmatige organisatie vermeld. Welke maatschappijen hoofdspoorlijnen en lokaalspoorlijnen in bezit gehad hebben, is te zien in tabel 4.2 en tabel 4.3. Daarin staan ook de door Sluiter ontworpen afkortingen voor de namen van de maatschappijen, die algemeen gebruikt worden in de Nederlandse spoorweg-geschiedschrijving.

Uit tabel 4.2 blijkt de paradox van de Nederlandse spoorweg-

Table 1 De spoorwegmaatschappijen die lokaalspoorwegen in eigendom hebben gehad, 1880-1913

afkorting	naam	exploitatie- periode	maximale netlengte (km)
AE	Ahaus-Enscheder Eisenbahn Gesellschaft	1903- na 1913	7
DV	Lokaalspoorwegmaatschappij Dinxperle-Varssveld	1901- na 1913	11
EO	Lokaalspoorwegmaatschappij Enschede-Oldenzaal	1887- na 1913	10
GLS	Groninger Lokaalspoorwegmaatschappij	1887- na 1913	27
GOLS	Gelders-Overijsselsche Lokaalspoorwegmaatschappij	1881- na 1913	164
HN	Lokaalspoorwegmaatschappij 'Hollands Noorderkwartier'	1884- na 1913	20
HSM	Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij	1837- na 1913	2
HESM	Hollandsche Electriche Spoorwegmaatschappij	1898- na 1913	49
KNLS	Koninklijke Nederlandsche Lokaal- spoorwegmaatschappij	1880- na 1913	127
NBM	Nederlandsche Buurtspoorwegmaatschappij	1900- na 1913	7
NFLS	Noord-Friesche Lokaalspoorwegmaatschappij	1899- na 1913	79
NH	Lokaalspoorwegmaatschappij Neede-Hellendoorn	1904- na 1913	37
NLS	Nederlandsche Lokaalspoorwegmaatschappij	1880-1881	0
NOLS	Noordooster Lokaalspoorwegmaatschappij	1899- na 1913	192
NZS	Nederlandsche Zuider Spoorwegmaatschappij	1891-1899	27
OLDO	Overijsselsche Lokaalspoorwegmaatschappij Deventer-Ommen	1907- na 1913	38
SS	Maatschappij tot exploitatie van Staatspoorwegen	1863- na 1913	30
SV	Spoorwegmaatschappij 'De Veluwe'	1896- na 1913	30
VLS	Utrechtse Lokaalspoorwegmaatschappij	1896- na 1913	11

ttal aantal maatschappijen in 1913: 17; totale netlengte in 1913: 810 kilometer; gemiddelde lengte in eigendom in 1913: ± 48 kilometer
bron: Sluiter, *beknopt overzicht*

⁴Sluiter, *beknopt overzicht*.

geschiedenis: aanleg en exploitatie lagen in principe in handen van particuliere maatschappijen, maar verreweg het grootste deel van het net is aangelegd door de rijksoverheid. Tot de aanleg van het net van staatsspoorwegen werd pas na lang aarzelen besloten. Na het midden van de negentiende eeuw moest de overheid constateren dat de particuliere sector, al dan niet terecht, niet bereid was de risico's van aanleg en exploitatie van een uitgebreid spoorwegnet te lopen. Gezien de stimulerende werking op de nationale economie die in de omringende landen leek uit te gaan van de daar inmiddels aangelegde spoornetten, meende de rijksoverheid dat het in het algemeen belang was dat ook Nederland een nationaal spoorwegnet kreeg. Het Rijk besloot in 1860 daar dan toch maar zelf voor te gaan zorgen. Steeds werd daarbij echter de ruimte gelaten aan het particulier initiatief om alsnog mee te doen. De NCS deed dat meteen al door de lijn Utrecht-Zwolle aan te leggen, die het noordelijke staatsnet zou verbinden met de rest van het land. Het belang dat de overheid bleef hechten aan het primaat van het particulier initiatief bleek duidelijk in 1863. De regering besloot toen de exploitatie van het staatsspoorwegnet in handen te geven van particuliere ondernemers. Daarbij werden modern aandoende principes aangehouden. Maatschappijen konden inschrijven op de exploitatie van staatslijnen. Ze konden daarbij (tot 1890) wel een monopolie op een specifieke lijn verlangen, maar niet op het totale net. Steeds waren meerdere maatschappijen betrokken bij de exploitatie van het staatsnet. Na de Spoorwegovereenkomsten van 1890 werd soms zelfs van de exploiterende maatschappijen verlangd dat ze treinen van concurrerende maatschappijen toe zouden laten op aan hun toegewezen lijnen. In de praktijk werd de exploitatie van het staatsnet verdeeld tussen de SS en de HSM.⁵

De overheid heeft zich niet actief met de aanleg van lokaalspoorwegen bemoeid, hoewel wel sprake is geweest van subsidiëring van spoor- en tramwegen door de rijks-, pro-

⁵Hoewel de SS vaak aangeduid is met de naam 'staatsspoorwegen', was het een commerciële naamloze vennootschap: NV Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

vinciale en gemeentelijke overheden. Tussen 1894 en 1913 heeft het Rijk in totaal voor ruim f 13 miljoen gulden aan subsidies verstrekt. Het ruimst bedeed werden met ongeveer 1,8 miljoen gulden de HESM voor de aanleg van de Haarlemmermeerlijnen en de RTM voor de tramlijnen op de Zuidhollandse eilanden. Particuliere maatschappijen voorzagen met name het platteland in het oosten en het noorden van een railgebonden transportnet. De grootste maatschappijen (NOLS en GOLS) hadden samen bijna de helft van het net in bezit. Kleinere maatschappijen opereerden ook in de rest van het land. De gemiddelde lengte die elke maatschappij in bezit had (± 50 kilometer), lag in 1913 tussen die van de hoofdspoorwegmaatschappijen (191 kilometer inclusief en 95 kilometer exclusief de rijksoverheid) en de tramwegen (30 kilometer) in.

Er bestonden veel meer tram- dan spoorwegmaatschappijen. In totaal kunnen tot 1913 bijna 140 tramwegmaatschappijen vermeld worden. Slechts drie maatschappijen hadden meer dan 100 kilometer tramweg in bezit, terwijl, aan de andere kant van het spectrum, meer dan 60 maatschappijen minder 10 kilometer bezaten. De twee grootste tramwegondernemingen (RTM en NTM) hadden een uitgebreider lijnennet dan de grootste lokaalspoorwegmaatschappijen. Toch hadden ook de grote maatschappijen nog een sterke lokale of regionale binding. De NTM was actief in Friesland en de RTM ten zuiden van Rotterdam. De 15 grootste maatschappijen staan vermeld in tabel 4.4.⁶ De rijksoverheid heeft zich (vrijwel) afzijdig gehouden van de aanleg van tramwegen. Gemeentes hebben zich daarentegen wel actief bezig gehouden met de aanleg en exploitatie. Meestal betrof dit stadstrams. Een uitzondering was de gemeente Wageningen, die tussen 1882 en 1893 de regionale paardetram naar Ede exploiteerde. Na de eeuwwisseling werden de gemeentelijke stadstrams steeds belangrijker, met name door de toenemende elektrificatie. Alleen in Rotterdam verzorgde een particuliere maatschappij,

⁶Zie tabel 4.12 voor alle tramwegmaatschappijen die tot 1913 actief geweest zijn..

de RETM, de aanleg en exploitatie van het stadsnet. Deze maatschappij was een afsplitsing van de RTM, die zich naderhand alleen nog met de interlokale lijnen bezig hield. In 's-Gravenhage legde de gemeente de baan en bovenleiding aan en verzorgde een particuliere maatschappij, de HTM, de exploitatie. Dit vroeg om aanzienlijke investeringen. Vrijwel alle gemeentelijke trams werden geëxploiteerd als gemeentebedrijven, dat wil zeggen afgescheiden van de gemeentelijke financiën.

Table 1 De 15 grootste tramwegmaatschappijen, 1864-1913

afkorting	naam	exploitatieperiode	maximale netlengte (km)
'sBH	Stoomtramwegmaatschappij 's-Bosch-Helmond	1881- na 1913	77
BSM	Betuwsche Stoomtrammaatschappij	1907- na 1913	57
DSM	Dedemsvaartsche Stoomtramwegmaatschappij	1887- na 1913	140
EDS	Eerste Drentsche Stoomtramwegmaatschappij	1898- na 1913	60
FTA	Gemeentetram Amsterdam	1900- na 1913	55
HB	Vicinaux Hollandais (Hollandsche Buurtspoorwegmaatschappij)	1895- na 1913	61
HTM	Haagsche Tramwegmaatschappij	1887- na 1913	66
IJSM	IJsel Stoomtramwegmaatschappij	1882-1891	54
MBS	Maas Buurtspoorweg	1911- na 1913	64
NTM	Nederlandsche Tramwegmaatschappij	1880- na 1913	235
NZHTM	Noord-Zuid-Hollandsche Tramwegmaatschappij	1909- na 1913	71
OSM	Ooster Stoomtrammaatschappij	1882- na 1913	62
RTM	Rotterdamsche Tramwegmaatschappij	1878- na 1913	247
TM	Tramwegmaatschappij De Meijerij	1896	85
ZNSM	De Zuid-Nederlandsche Stoomtramwegmaatschappij	1889- na 1913	98

total aantal maatschappijen in 1913: 90; totale netlengte in 1913: 2678 kilometer; gemiddelde lengte in eigendom in 1913: ± 30 kilometer
 bron: Sluiter, *beknopt overzicht; statistiek spoor- en tramwegen*

4.2.2 : Fysieke ontwikkeling

Het is opvallend dat Sluiter's standaardwerk maar weinig informatie bevat over de lengte van het lijnennet van de spoor- en tramwegmaatschappijen. Hij heeft zich, als zovelen, vooral op de institutionele geschiedenis gericht. Er waren wel andere bronnen beschikbaar waaruit de fysieke ontwikkeling te distilleren viel. Deze bronnen stemden weliswaar niet altijd

overeen, maar de verschillen waren niet groot. De opgegeven openingsdata weken wel eens af, omdat ofwel de datum van oplevering van een baanvak door de aannemer aangehouden werd, of de datum waarop de eerste trein reed, of de datum van het begin van geregelde exploitatie. Soms werd gerefereerd naar baanvakken, soms naar lijnen. Verschillen in opgegeven lengte kunnen ook ontstaan zijn doordat in sommige bronnen station- en opstelsporen meegeteld zijn en in andere niet.

Ik heb voor de spoorwegen de gegevens uit Jonckers Nieboer genomen, omdat die het meest gebruikt worden.⁷ Hij heeft in aparte bijlagen de openingsdata en de lengte van de baanvakken opgenomen, waarbij hij hoofd- en lokaalspoor onderscheiden heeft.⁸ Jonckers Nieboer heeft de lijnen helaas geclassificeerd onder de exploiterende maatschappij en niet onder de eigenaar. Daarom moest ik sommige lijnen herclassificeren, op basis van informatie uit Sluiter.

Bij de tramwegen bleek het lastiger dat Sluiter geen gegevens over de lengte van het net verschaft heeft. Er bestaat namelijk geen alternatieve literatuur waarin de lengte van de verschillende tramlijnen gespecificeerd is. Van de grotere maatschappijen zijn wel gedenkboeken verschenen, maar van de kleinere niet. De enige mogelijkheid lag in de opeenvolgende delen van de *statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen*. Daarin stond ieder jaar de totale lengte van alle trajecten die bij een maatschappij in exploitatie waren. Van de nieuw geopende lijnen werd soms een specifieke openingsdatum opgenomen. Vergelijking van de lengte van elke maatschappij in opeenvolgende delen van de *statistiek* leerde hoeveel kilometer er in het betreffende jaar bijgekomen was. Die nieuwe kilometers moesten toegerekend worden aan de lijnen die volgens Sluiter door de betreffende maatschappij in dat jaar geopend waren. Problematisch was dat ook in de *statistiek* de lijnen onder de exploiterende maatschappij gerangschikt waren en niet onder de eigenaar. Dit feit en de kleinschaligheid

⁷Jonckers Nieboer, *geschiedenis*.

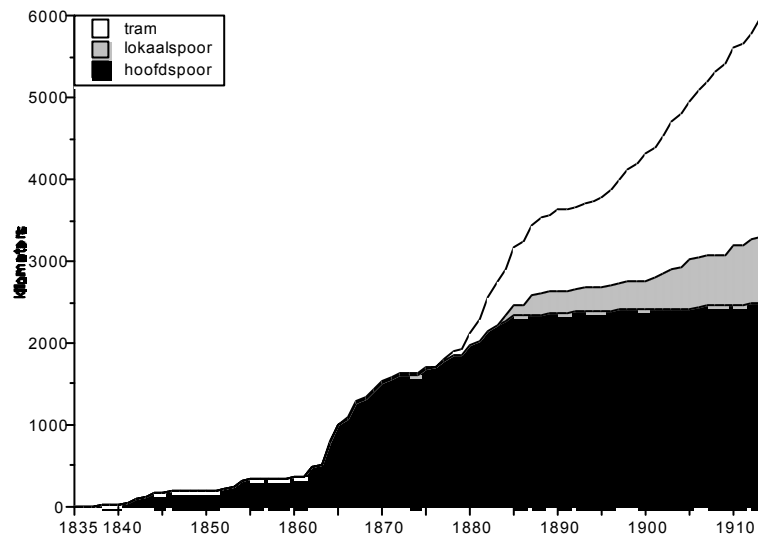
⁸Jonckers Nieboer, *geschiedenis*, bijlage D: openingsdata baanvakken; bijlage E: lengte van de lijnen die op 1 januari 1938 nog in exploitatie waren; bijlage F: lengte van de lijnen waarop de exploitatie toen al gestaakt was.

van de aanleg, maakten het opstellen van een databestand met de ontwikkeling van het netwerk arbeidsintensief. Tot nu toe werd altijd genoeg genomen met de totale lengte van het net, zoals die uit de totaalkolom in de *statistiek* bleek.

In figuur 4.3 en tabel 4.5 heb ik een overzicht gegeven van de chronologische ontwikkeling van de lengte van het net van spoor- en tramwegen. In de eerste helft van de negentiende eeuw werd een gering, maar wel belangrijk, deel van het net aangelegd: de verbindingen tussen de vier grote steden en met het Duitse achterland. In de periode 1860-1880 kwam het basisnet van hoofdspoorwegen tot stand. Dat gebeurde door impulsen van de rijksoverheid, uitgedrukt in de spoorwegwetten van 1860, 1873 en 1875. Als aanvulling op de staatslijnen verschenen na 1880 lokaalspoorwegen en tramwegen. De laatste categorie bleek van eminent belang voor de verdere verdichting van het net van railgebonden transport (figuur 4.2). In 1913 was het tramwegnet zelfs uitgebreider dan het hoofdspoorwegnet.

Figure 2 De netwerken van hoofdspoorwegen, lokaalspoorwegen en tramwegen in Nederland in 1913

Figure 3 Lengte van het Nederlandse net van hoofd- en lokaalspoorwegen en tramwegen, 1835-1913; in kilometers**Table 1** De lengte van het net van hoofdspoor-, lokaalspoor- en tramwegen; Nederland, 1840-1913, om de tien jaar; in kilometers

	totaal	hoofdspoor	lokaalspoor	tram
1840	17	17	-	-
1850	181	181	-	-
1860	351	351	-	-
1870	1527	1508	-	19
1880	2117	1984	-	134
1890	3638	2372	275	991
1900	4324	2425	339	1559
1910	5613	2458	741	2414
1913	5975	2487	810	2678

4.3 : Het achterhalen van investeringsgegevens

4.3.1 : Staatsaanleg

De bijlagen bij de handelingen van de Staten-Generaal bevatten voor de periode vanaf de *Spoorwegwet* van 1860 tot 1913 informatie over de voortgang van de aanleg van hoofdspoorwegen door de overheid, maar de vorm waarin die informatie gegoten werd, veranderde in deze periode wel een aantal keer.⁹ Tot 1867 werden alleen jaarlijkse cijfers gegeven voor de lijnen Roosendaal-Woensdrecht, Utrecht-Culemborg-Zaltbommel en 's-Hertogenbosch-Boxtel. Deze hadden een gezamenlijke lengte van 95 kilometer, terwijl de totale lengte van het staatsnet in 1867 586 kilometer bedroeg.

Voor de periode 1868-1895 werden de aanlegkosten van alle lijnen gespecificeerd opgenomen in een tabel, met daarin per lijn en per onderdeel van de baan (onderbouw, stations, etc.) de totale kosten die gemaakt zijn sinds het begin van de aanleg. De lijnen werden opgenomen vanaf het moment waarop ze (gedeeltelijk) in exploitatie genomen of aangekocht werden. Voor iedere lijn werden twaalf posten onderscheiden: algemene kosten voor de lijn en aandeel van de lijn in de algemene kosten voor alle lijnen, kosten van toezicht, ont-eigening, onderbouw, kunstwerken, bovenbouw, overgangs-werken, beveiliging, stations, bewaking ..., seinen en werken van bijzondere aard en strekking. Niet alleen de kosten, maar ook de baten staan per onderdeel aangegeven. Deze betroffen alleen de met de aanleg verbonden opbrengsten, dus niet de door de exploiterende maatschappijen betaalde 'huur'. Deze baten waren zeer gering, behalve voor het onderdeel grond-aankoop, waar de verkoop van teveel aangekochte grond soms substantieel kon zijn. De bedragen die in de tabel gegeven werden, waren een cumulatie van de aanbestedingen, waarbij elke aanbesteding ingedeeld werd in één van de genoemde

⁹Staatspoorwegen - Kosten van aanleg tot en met het dienstjaar 1869 (1870 - 1892), Recapitulatie der kosten', in *bijlagen handelingen Staten-Generaal*, 1870/1871 (1871/1872-1893/1894), Bijlage 1. 'Staatspoorwegen - Kosten van aanleg tot en met het dienstjaar 1892 (1893-1897), Recapitulatie der kosten', in *bijlagen handelingen Staten-Generaal*, 1893/1894 (1894/1895 - 1897/1898), Begroting [2-IX...]. 'Staatspoorwegen - Kosten van aanleg, aankoop, wijziging en uitbreiding tot en met het dienstjaar 1899 (1900-1913), *bijlagen handelingen Staten-Generaal*, 1902/1903 (1903/1904 - 1915/1916), begroting [2-IX...].

categorieën. De bestekken van deze aanbestedingen bevinden zich in het archiefdepot 'weg en werken' van de NS.¹⁰In de gedrukte versie van de *Bijlagen* bij de *Handelingen* van de jaren 1896, 1897 en 1898 is de besproken tabel niet opgenomen. In de *Jaarcijfers* staan voor deze jaren wel geaggregeerde overzichten.

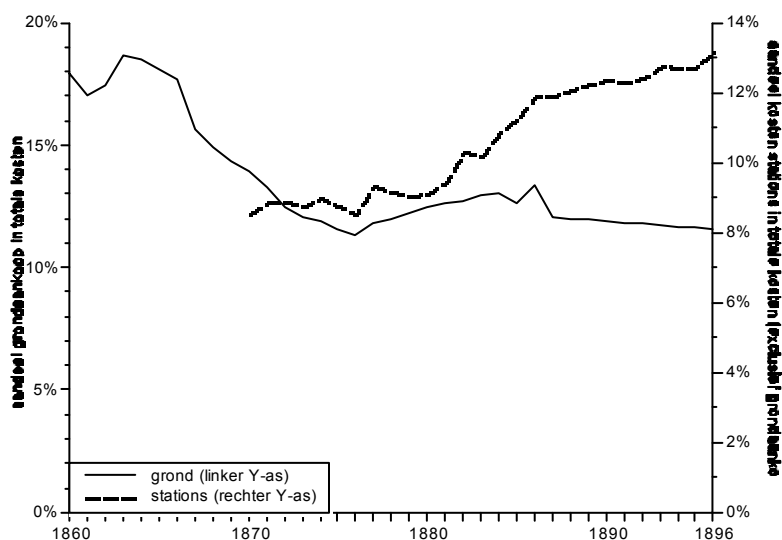
Sinds 1899 werd vergelijkbare informatie in samengevatte vorm in de *Handelingen* opgenomen. Hierin werd nog wel onderscheid gemaakt naar de lijnen, maar niet meer naar de kostenposten, zodat alleen de totaalbedragen per lijn, inclusief grondaankoop, werden gegeven.

De lijnen die pas in 1868 opgenomen werden, heb ik, op basis van de lengte die in elk van de jaren 1860-1867 voltooid was, geëxtrapoleerd, uitgaand van de kostencumulaties in 1868.¹¹ Deze heb ik daartoe eerst geschoond van onderdelen die geen deel uitmaakten van kapitaalvorming in spoorweginfrastructuur. In de eerste plaats was dat grondaankoop. De *Bijlagen* bij de *Handelingen* gaven hiervoor tot 1896 een bedrag dat simpelweg van de cumulatie afgetrokken kon worden. Het aandeel van de post grondaankoop in de gecumuleerde aanlegkosten daalde van 19% in 1863 naar 12,5% in 1896 (figuur 4.4). Voor de periode na 1896 heb ik dit percentage aangehouden.

¹⁰Archief NS (weg en werken) Zutphen; de plaatsingslijst is ook aanwezig op het centrale archiefdepot van de NS (Utrecht).

¹¹Zie Van den Broeke, *financiën en financiers*, tabel 10, p. 345-346 voor een analoge exercitie.

Figure 4 Het aandeel van de kosten voor grondaankoop en van de bouw van stations in de aanlegkosten van de staatspoorwegen, 1860-1896; in procenten van het totaal

In de tweede plaats moest ik de kosten van stations afzonderen. Ook daarvoor gaf de tabel in de *Handelingen* een aparte post. Het percentage van stations in de totale cumulatie, exclusief grondaankoop, steeg van 8% in 1870 tot 13% in 1896 (gemiddelde: 12%; figuur 4.4).

In de derde plaats bevatten de aanlegkosten soms onderdelen die wel tot de investeringen in infrastructuur gerekend moesten worden, maar niet tot die van de spoorwegen. De belangrijkste daarvan waren de aanleg van de kanalen door Zuid-Beveland en Walcheren en de haven in Vlissingen, die onder de lijn Roosendaal-Vlissingen geboekt stonden, en havenwerken in Amsterdam en Rotterdam. Deze kosten waren in de tabel opgenomen onder de post ‘buitengewone werken’, maar het was onduidelijk wat deze post nog meer bevatte. Daarom heb ik voor deze werken de gedetailleerde aanbestedingen van de werken zelf gebruikt. In totaal ging het hierbij om 200 bestekken, waarvan het totale aanbestedingsbedrag bijna 29 miljoen gulden bedroeg

(tabel 4.6). Voor al deze werken heb ik aangenomen dat ze voltooid zijn in het jaar na aanbesteding.

Daarna heb ik boekjaren (1 juni t/m 31 mei) door middeling omgerekend naar kalenderjaren. Door opeenvolgende jaren van elkaar af te trekken kon ik de bruto kapitaalvorming in lopende prijzen bepalen.

Tabel 1 De tien belangrijkste niet-spoorweg werken die wel onder de staatspoorwegaanleg geboekt zijn

bestek	onderwerp	jaar	bedrag
44	Kanaal door Zuid-Beveland: schutsluizen	1862	f 1.072.000
288	Kanaal door Walcheren: schutsluis Vlissingen	1867	f 1.369.000
329	Kanaal door Walcheren: dubbele schutsluis Veere	1868	f 1.580.000
372	Kanaal door Zuid-Beveland: schutsluizen	1869	f 694.000
414	haven van Middelburg	1870	f 708.000
462	binnenhavens en kanaal te Vlissingen	1870	f 1.575.000
502	haven van Amsterdam	1872	f 1.847.000
556	havens op Feijenoord	1873	f 2.362.000
612	havenluis Vlissingen	1875	f 917.000
618	haven Amsterdam: Schellingwoude	1875	f 1.473.000

bron: archief N.S. (weg en werken), 'bestekken staatspoorwegen'

4.3.2 : Particuliere aanleg

Er bestaan weliswaar spoorwegstatistieken waarin ook aanlegkosten van Nederlandse maatschappijen opgenomen zijn, maar helaas bevatten deze alleen de vier grote particuliere maatschappijen (HSM, SS, NRS en NCS).¹² Omdat ik vanaf het micro-niveau gewerkt heb, heb ik ook gegevens voor de de kleinere maatschappijen gebruikt. De meest consistente bron daarvoor was de financiële administratie van de maatschappijen. Van slechts een gering aantal maatschappijen waren kapitaalrekeningen beschikbaar, zodat ik balansen als hoofdbron gebruikt heb. Ik heb deze gevonden in de jaarverslagen van de maatschappijen,¹³ in *Van Nierop & Baak's naamloze vennootschappen*, in *Van Oss' effectenboek* en in de *Staatscourant*. Voor de Belgische spoor- en tramwegmaatschappijen die in Nederland actief waren kon ik de *annexes au moniteur Belge* gebruiken. Deze bijlagen van het

¹²Met name de *Deutsche Eisenbahn-Statistik*, sinds 1878 verschenen onder de titel *Statistische Nachrichten von den Eisenbahnen des Vereins Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen ...*

¹³Ronald Albers heeft de investeringen van de RETM uit de balansboeken gedistilleerd.

Belgische staatsblad gaven jaarlijks de balans van alle in België geregistreerde naamloze vennootschappen.¹⁴ Aanvullende financiële gegevens kon ik voor de vroege Belgische spoorwegmaatschappijen die in Nederland opereerden, halen uit De Laveleye en Loisel.¹⁵ Voor de gemeentelijke trams waren de *verslagen van de toestand* een goede bron. Veelal bevatten deze een bijlage met de balans van het trambedrijf. De *verslagen openbare werken* gaven incidenteel financiële gegevens over de aanleg van tramwegen. Deze waren opgenomen als onderdeel van het hoofdstuk over straatwegen.

Daarmee had ik de beschikking over gegevens voor vrijwel alle maatschappijen die op Nederlands grondgebied spoor- en tramlijnen in bezit gehad hebben, vaak op jaarlijkse basis. De eindreeks van kapitaalvorming is dan ook voor het grootste deel gebaseerd op de financiële berekeningsmethode. Voor twee hoofdspoorwegmaatschappijen kon ik geen balansgegevens vinden. Dit betrof de twee Duitse maatschappijen die achtereenvolgens de lijn Venlo-grens van vijf kilometer lengte in bezit gehad hebben (CME en KPStEV). Voor de lokaalspoormaatschappijen kon ik geen balansen vinden van de HN en de SV. Samen hadden deze maatschappijen in 1913 50 kilometer lokaalspoor in bezit. Van 115 van de in totaal 140 tramwegmaatschappijen heb ik financiële gegevens gebruikt. De 25 overige hadden in 1913 slechts 71 kilometer tramlijn in bezit.¹⁶ Het gemiddelde jaarlijkse aandeel van de financiële schattingsmethode in de eindschatting van de kapitaalvorming (in lopende prijzen) lag dan ook extreem hoog. Het bedraagt voor de hoofdspoorwegen

¹⁴De volgende maatschappijen hebben spoorwegen in Nederland in eigendom gehad: Belgische: GT, MT, AR, NB, LL, LM; Duitse: MEE, DGEE, AE, CME, KPStEV. De AM was een gezamenlijke Duits-Nederlandse onderneming. Bij de tramwegen betrof het in Zeeland de CFN, GPPN, de TVFM; in Noord-Brabant de HB en de NMVB. Ook de eerste Groningse trams (van de TGP), de Dordtse TD, de Haakse TN en de Haagse TH waren van Belgische oorsprong. Ook Duitse en Britse maatschappijen zijn in Nederland actief geweest. In Linturg lag het korte tramlijntje van de Duitse ABPEG-AGG. De allereerste tramweg in Nederland (in 's-Gravenhage) was in Britse handen: de DTC. In de eerste helft van de jaren tachtig was bovendien in Leiden de Britse TTC actief.

¹⁵De Laveleye, *Histoires*; Loisel, *Annuaire*. Michelangelo van Meerten heeft de schatting voor het Nederlandse deel van de Belgische maatschappijen gemaakt en beschikbaar gesteld.

¹⁶De 25 maatschappijen waarvoor ik helemaal geen financiële gegevens kon vinden, waren: ANRM, CLS, EPU, ETMZ, GenTM, GWS, IjsSM, LeTM, M&T, M&W, NMVB, OG, RV, SBV, SMAS, SMBH, SMWF, TBV, TMZ, TTC, WFTM, WZ, ZB, ZVTM en ZK.

99%, voor de lokaalspoorwegen 94% en voor de tramwegen 97%.¹⁷

DE FINANCIËLE METHODE

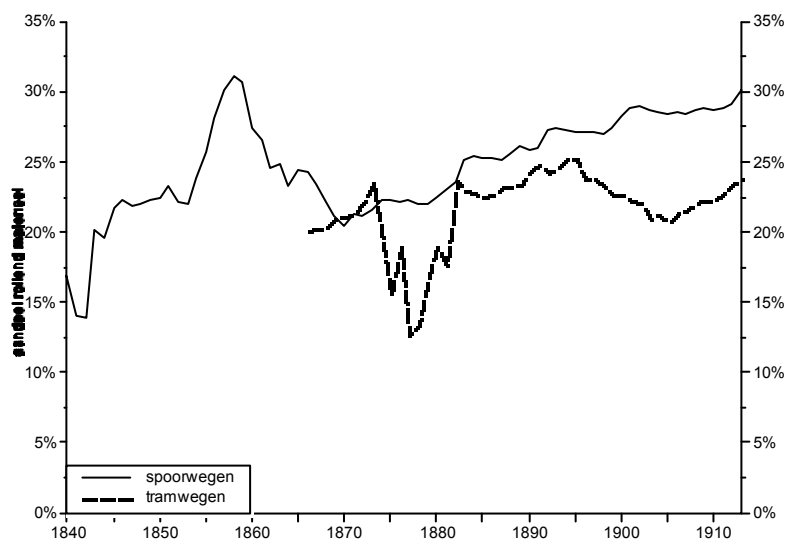
De actiefzijde van de gebruikte balansen bestond steeds uit verschillende posten, die samen de waarde van de bezittingen van de spoor- of tramwegmaatschappij aangaven. Niet alle posten hadden echter betrekking op kapitaalvorming in spoorweginfrastructuur volgens de definities van het *system of national accounts*. In de praktijk heb ik posten opgenomen die bijvoorbeeld genoemd zijn ‘aanlegkosten’, ‘de spoorlijn’ of ‘weg en werken’. Deze heb ik geaggregeerd om te komen tot een eerste cumulatie van investeringen in spoorweginfrastructuur. Niet opgenomen zijn financiële posten (bijvoorbeeld aandelen in andere maatschappijen en ‘kosten van de concessie’¹⁸), grondaankoop (geen investering), aankoop of constructie van rollend materieel (viel onder ‘machinerieën’) en stations (viel onder ‘gebouwen’). Wanneer één of meer van de laatste drie posten (grond, rollend materieel en stations) niet onderscheiden waren op de balans, heb ik ze per maatschappij geschat en van de gecumuleerde investeringen afgetrokken. Om de kosten van grondaankoop te schatten heb ik gebruik gemaakt van het percentage daarvan in de investeringscumulatie van de staatsaanleg (12,5%).

¹⁷Gewogen gemiddelde; hoofdspoor inclusief staatsaanleg.

¹⁸Weliswaar dienen volgens het *System of National Accounts* alle bijkomende kosten die direct met de investering te maken hebben opgenomen worden, maar deze worden zeer divers behandeld in de financiële verslaggeving. Posten als ‘kosten concessie’ worden vaak in één jaar afgeschreven.

Een aantal maatschappijen maakte op de balans geen onderscheid tussen infrastructuur en rollend materieel. In dat geval moest ik de investeringscumulatie zelf splitsen in beide onderdelen. Daartoe heb ik het percentage bepaald dat rollend

Figure 5 Het aandeel van rollend materieel in de totale bruto kapitaalgoederenvoorraad (infrastructuur plus rollend materieel) in hoofd- en lokaalspoor (in constante prijzen), 1840-1913; in procenten

materieel uitmaakte in de totale kapitaalgoederenvoorraad (in constante prijzen) voor alle maatschappijen waarvoor de splitsing wel gemaakt was.¹⁹ Het aandeel van rollend materieel in de totale kapitaalgoederenvoorraad (dat wil zeggen rollend materieel plus infrastructuur, exclusief grond, maar inclusief stations) bleek voor hoofd- en lokaalspoorwegen gemiddeld over de periode 1839-1913 25% te bedragen en voor tramwegen 22% (figuur 4.5).²⁰

Voor de aftrek van de kosten van stations kon ik dezelfde procedure gebruiken. Hiervoor was Adrian Clemens' schatting van de investeringen in stations beschikbaar, die vooral

¹⁹Dat kon op basis van de studie van Ronald Albers naar investeringen in rollend materieel van spoor- en tramwegen. Helaas is hij er niet in geslaagd separate schattingen voor hoofd- en lokaalspoor te maken.

²⁰Standaarddeviatie spoorwegen: 4%; tramwegen: 4%.

gebaseerd was op de gedetailleerde gegevens van de staatsaanleg. Gemiddeld namen de stations bij de spoorwegen 12% van de totale gecumuleerde investeringen (infrastructuur, inclusief stations, maar exclusief grond en rollend materieel) voor hun rekening (figuur 4.4). Bij de tramwegen kon het aandeel bepaald worden uit de balansgegevens van de maatschappijen (gemiddeld 7%).

Voor een aantal maatschappijen heb ik boekjaren naar kalenderjaren omgerekend, middels een gewogen gemiddelde op basis van het aantal maanden in elk jaar. Gegevens in buitenlandse valuta zijn omgerekend naar guldens op basis van de wisselkoersen. De meeste maatschappijen met grensoverschrijdende lijnen splitsen hun balans in een Nederlands en een buitenlands deel. Wanneer dat niet het geval was, heb ik dat onderscheid zelf gemaakt op basis van het aantal kilometer in binnen- en buitenland.

Voor de meeste maatschappijen heb ik op deze manier een schatting kunnen maken van de gecumuleerde investeringen in infrastructuur in historische prijzen. Voor de tramwegen kon ik eventuele ontbrekende jaren nog aanvullen met behulp van de gegevens uit de *verslagen openbare werken*. Anders moest ik een bijchatting maken. Omdat het hier voorraadschattingen betrof, kon ik lineair inter- of extrapoleren, met de ontwikkeling van de netlengte van de bewuste maatschappij als indicator. Net als bij de staatsaanleg konden de eerste verschillen tussen de jaarlijkse investeringscumulaties beschouwd worden als de bruto kapitaalvorming in lopende prijzen.

DE FYSIEKE METHODE

Om de investeringen van de maatschappijen waarvoor ik geen financiële gegevens kon vinden, te bepalen, moest ik de fysieke berekeningsmethode gebruiken. Deze bijschatting had, zoals gezegd, slechts een gering aandeel (maximaal 6%) in de uiteindelijke reeks van de bruto kapitaalvorming. Om de fysieke methode toe te kunnen passen had ik informatie nodig over de fysieke ontwikkeling van het lijnennet van de drie vormen van railtransport en over de eenheidskosten van aanleg per kilometer. De fysieke ontwikkeling werd al beschreven in paragraaf 4.2.2. Met de resultaten van de berekening volgens de financiële methode kon ik ook de eenheidskosten van aanleg afleiden. Daartoe heb ik voor ieder jaar de totale bruto kapitaalvorming gedeeld door de uitbreiding van het lijnennet en van deze waarnemingen (omgerekend naar constante prijzen) het gemiddelde genomen. De zo berekende eenheidskosten van aanleg bedroegen in 1913 voor de hoofdspoorwegen ruim f 240.000 per kilometer, voor lokaalspoorwegen f 50.000 per kilometer en voor tramwegen f 30.000 per kilometer. De standaardafwijkingen van deze gemiddelden waren zeer aanzienlijk: hoofdspoorwegen 124.000; lokaalspoorwegen 30.000; tramwegen 24.000. Daarvoor zijn meerdere verklaringen te geven. In de eerste plaats varieerden de aanlegkosten sterk naar gelang de ondergrond, het aantal benodigde kunstwerken (bruggen en kruisingen) en de kwaliteit van de baan verschilden. Als illustratie kan het overzicht dienen dat Foreman-Peck gebruikt heeft in een causale analyse van de verschillen in aanlegkosten per kilometer tussen landen.²¹ Het Verenigd Koninkrijk heeft in zijn overzicht de dubieuze eer de ranglijst aan te voeren met f 422.000 per kilometer, terwijl men in Zweden slechts f 49.000 per kilometer nodig had. In de tweede plaats was voor sommige jaren het aantal waarnemingen dat ik ter beschikking had zeer gering, omdat het net nauwelijks uitgebreid was. In de derde plaats werden niet alleen de uitbreidings-, maar ook de

²¹Foreman-Peck, 'natural monopoly', p. 174 (door hem gebaseerd op Webb, *new dictionary*).
Zie echter ook Fishlow, *railroads and transformation*, p. 357.

vervangingsinvesteringen meegewogen in de berekening. Dit beïnvloedde met name de schatting bij de hoofdspoorwegen na 1890.

4.4 : Omrekening naar constante prijzen

In verband met de verschillen in de structuur van de aanlegkosten, heb ik aparte deflatoren ontwikkeld voor de hoofdspoorwegen, de lokaalspoorwegen en de tramwegen. Daarbij diende rekening gehouden te worden met twee technologische ontwikkelingen die gedurende de negentiende eeuw opgetreden zijn in de aanleg van railinfrastructuur. In de eerste plaats was dat de overgang van ijzeren op stalen rails. Deze heb ik verwerkt door aparte deflatoren te maken voor de periode waarin ijzeren rails gebruikt werden (tot en met 1877), en de periode van stalen rails (1878-1913).²² In de tweede plaats is het gewicht van locomotieven en wagons toegenomen, wat repercussies op de uitvoering van de infrastructuur gehad zou kunnen hebben. Daarvan bleek echter geen sprake geweest te zijn. De *verslagen openbare werken* bevatten gegevens over het gewicht van de in het spoorwegnet aanwezige rails. Daaruit bleek dat het gemiddelde gewicht in 1913 nog maar 36 kilogram per meter bedroeg, terwijl dat in 1880 nog 38 kilogram per meter was. Het extra gewicht van het rollend materieel werd opgevangen door het gebruik van stalen in plaats van ijzeren rails. In 1880 waren stalen rails gemiddeld 4 kilogram per meter lichter dan ijzeren (34 versus 38 kilo). Het was dus voldoende om de deflator aan te passen aan het gebruik van stalen rails, zonder verdere correctie voor verzwaring van de infrastructuur.

Bij de keus van de gewichten van de deflator heb ik me in eerste instantie gericht op empirische gegevens uit het

²²In werkelijkheid heeft een korte overgangperiode bestaan in de jaren zeventig, waarin zowel ijzeren als stalen rails aangekocht zijn. Bronnen: *jaarverslag H.S.M.*, 1873-1905; Archief NS, weg en werken, 'lijst van bestekken'.

beschikbare bronnenmateriaal. Deze heb ik aangevuld met de visie van auteurs van buitenlandse studies op hetzelfde terrein. Gelukkig kon ik mijn keus voor de hoofdspoorwegen stevig in de empirie verankeren. Als toelichting op de gegevens betreffende de aanlegkosten van de staatsspoorwegen in de *handelingen* werd per lijn aangegeven welk deel van de totale kosten was besteed aan de aankoop van rails en bielzen. Ik heb de gecumuleerde gegevens uit het laatste jaar van publikatie, 1896, gebruikt. Daaruit bleek dat het aandeel van rails in de totale aanlegkosten 13% en van bielzen 4% bedragen had. De verschillen tussen de onderscheiden lijnen waren relatief groot omdat de kosten van de kunstwerken sterk verschilden. Omdat niet alleen het ijzer en staal van de rails en het hout van de bielzen in de deflator meegewogen moesten worden, maar ook dat van bijvoorbeeld bruggen en seinpalen, heb ik deze percentages nog opgehoogd. Om het resterende deel van de deflator te verdelen over arbeid en baksteen, moest ik me wenden tot de buitenlandse experts.

Voor de hoofdspoorwegen kon ik terugvallen op meerdere voorbeeldstudies, namelijk Mitchell (voor het Verenigd

Table 1 Keuzes uit buitenlandse voorbeeldstudies voor de gewichten in een spoorweg-deflator

auteur	Mitchell	Hoffmann	Fishlow	Ulmer
land	Groot-Brittannië	Duitsland	Verenigde Staten	Verenigde Staten
periode	1831-1919	1850-1913	1840-1860	1840-1950
onderwerp	infrastructuur (incl. stations) ook voor trams	infrastructuur & rollend materieel (incl. stations)	infrastructuur (incl. stations)	infrastructuur (incl. stations) ook voor trams
arbeid	0,62	0,342	0,6	0,40
ijzer	0,17	0,210	0,3	0,12
hout	0,06	0,150	0,1	
baksteen	0,12	0,050		
grind	0,03			
dakpannen		0,008		
kalk		0,050		
cement		0,050		
koper		0,035		
steenkool		0,105		
hout & baksteen				0,48
bronnen:	Fainstein, 'National statistics', p. 313; Hoffmann, <i>Wachstum</i> p. 566-567; Fishlow, <i>railroads and transformation</i> , p. 390; Ulmer, <i>capital in transportation</i> , p. 274-277			

Koninkrijk), Hoffmann (voor Duitsland), Fishlow en Ulmer (voor de Verenigde Staten).²³ Hoffmann heeft zijn keuze voornamelijk retorisch toegelicht: "*Die verwendeten Gewichte entsprechen ungefähr der Gliederung des Anlagevermögens der Eisenbahnen im Jahre 1913.*"²⁴ Een meer gedetailleerde onderbouwing was ook nauwelijks te geven, want Hoffmann heeft zijn deflator —die hij overigens ook gebruikt voor het rollend materieel— gemaakt door drie van zijn andere deflatoren te combineren. *Hochbau* kreeg daarbij een gewicht van 0,10, *Tiefbau* van 0,50 en *Maschinen* 0,35. De resterende 5% heeft hij gevuld met 'hout'. De basisreeksen (*Hochbau*, *Tiefbau* en *Maschinen*) waren zelf ook samengestelde prijsindices.

Fishlow heeft meer aandacht aan de kwantitatieve onderbouwing van zijn deflator besteed. Hij heeft geprobeerd uit het bronnenmateriaal —gedetailleerde gegevens over de aanlegkosten van een aantal maatschappijen— het kosten-

Table 1 Verdeling van constructiekosten van Amerikaanse spoorwegen volgens Fishlow; in procenten

	1828-1839	1840-1850	1851-1860
effenen terrein, metselwerk, bruggen	38,4 [*] (14,4)	35,7 [*] (14,0)	39,4 [*] (9,3)
bovenbouw	30,8 [*] (11,0)	28,8 [*] (9,6)	25,9 [*] (7,3)
uitrusting	7,1 [*] (2,6)	9,2 [*] (2,9)	8,2 [*] (3,8)
gebouwen en machinerieën	4,8 (2,6)	4,6 (2,9)	3,5 (2,5)
technische werken	4,7 [*] (2,2)	3,4 (2,6)	2,8 (1,5)
grond, incl. afrostering	9,8 (7,4)	10,5 [*] (2,1)	4,3 (3,5)
overige	4,9 (5,5)	7,8 (15,4)	15,8 (11,4)

opmerkingen: standaardafwijking tussen haakjes; statistisch significante waarnemingen (5%-niveau) aangeduid met een sterretje; aantal waarnemingen eerste kolom: varieert van 12 tot 23; tweede kolom 21; derde kolom 18

bron: Fishlow, *railroads and transformation*, p. 350

plaatje voor een gemiddelde spoorweg af te leiden (zie tabel 4.8). Helaas bleef Fishlow met twee problemen zitten. In de eerste plaats vond hij voor veel kostenposten grote afwijkingen van het gemiddelde, onder meer omdat hij over weinig waarnemingen beschikte. Fishlow heeft terecht

²³Mitchell, 'coming of the railway', p. 334-336; zie ook Feinstein, 'national statistics', p. 313 en Pollins, *Britain's railways*, p. 112-113. Wilmann, *Wachstum* p. 566-567; zie ook Fremdling, *Eisenbahnen* p. 96 en Tilly, 'investment', p. 415. Fishlow, *railroads and the transformation*, p. 390. Ulmer, *capital in transportation*, p. 420-421.

²⁴Hoffmann, 'Wachstum', p. 567.

opgemerkt dat: "*All railroad cost statements must be treated with caution.*"²⁵ In de tweede plaats moest Fishlow de gedocumenteerde kostencategorieën, zoals ‘bovenbouw’ of ‘uitrusting’, transformeren tot kostenelementen, zoals arbeid, ijzer en hout. Hoe hij dat gedaan heeft, heeft hij nauwelijks toegelicht.

Ulmer heeft, net als Hoffmann, bestaande prijsindexreeksen voor bouwmaterialen en lonen gecombineerd. Zijn verantwoording voor de keus van zijn gewichten roept ook herinneringen op aan Hoffmann: "*Weights are 2 for metals and 8 for lumber and other building materials, reflecting their relative importance in the total volume of maintenance expenditures on road (including structures) in 1925, 1935, and 1945, as published in annual reports of the ICC*".²⁶

De verschillen in de deflatoren van de genoemde auteurs zijn voor een deel te verklaren uit de beperkte beschikbaarheid en de interpretatieproblemen van het bronnenmateriaal. Toch kunnen ook daadwerkelijke verschillen in kostenstructuur bestaan hebben tussen de landen. In de eerste plaats hebben verschillen in constructietechniek bestaan. Zo waren Britse spoorwegen relatief zwaar uitgevoerd en Amerikaanse juist licht. Terreinvverschillen tussen Groot-Brittannië, Duitsland en de Verenigde Staten hebben geen duidelijke rol gespeeld. Bij de vertaling naar de Nederlandse situatie was dat wel het geval. In Nederland hoefden geen hoogteverschillen overwonnen te worden, maar waren relatief veel waterstaatkundige kunstwerken, zoals bruggen en duikers, nodig.

Verschillen in relatieve prijzen hebben ook verschillen in kostenstructuur veroorzaakt. De kosten van arbeid waren in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië hoog, en in Duitsland relatief lager. IJzer was in Groot-Brittannië en later ook in Duitsland relatief goedkoop. De Verenigde Staten importerden hun rails (in Fishlows periode) uit Groot-Brittannië. Nederland deed dat eerst ook; later waren ook België en Duitsland belangrijke leveranciers. Hout was in de Verenigde

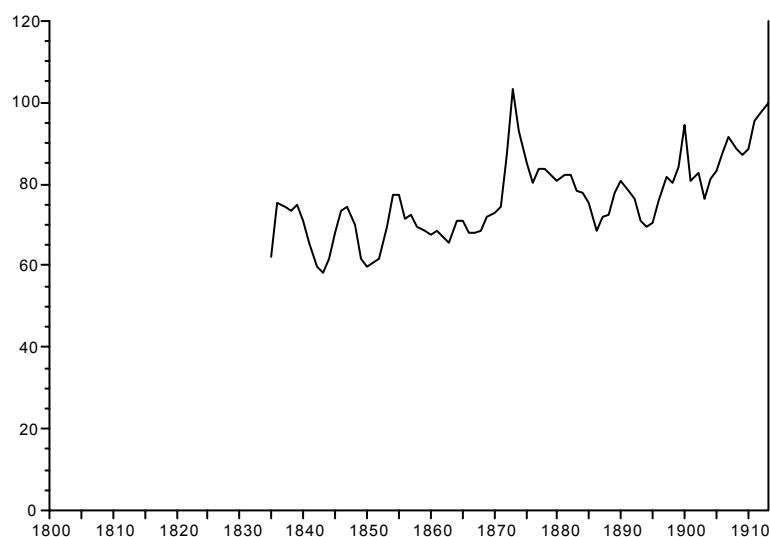
²⁵Fishlow, *railroads and transformation*, p. 357.

²⁶Ulmer, *capital in transportation*, p. 277.

Staten overvloedig aanwezig en goedkoop. In Groot-Brittannië en Nederland moest het geïmporteerd worden uit Scandinavië, het Baltisch gebied, Canada, de V.S. of Duitsland.

Het belangrijkste onderscheid in de constructiewijze van de drie vormen van railtransport betrof het aandeel van de aarden baan. Bij lokaalspoor en tram kon de aarden baan lichter uitgevoerd worden dan bij het hoofdspoor. Stadstrams

Figure 6 Verloop van de deflator voor hoofdspoorwég-infrastructuur, 1800-1913; indexreeks, 1913=100

konden zelfs zonder onderbouw, soms zonder dwarsliggers, in de doorgaande weg gelegd worden. Voor tramwegen gold bovendien dat een verkleining van spoorbreedte (van de standaardmaat van 1,435 meter naar 1,067 meter, 1,000 meter of zelfs 0,750 meter) een verdere besparing op grondwerk en bielzen (maar niet op rails) opleverde. Door lichtere rails te gebruiken en de bielzen verder uit elkaar te leggen, kon bij lokaalspoor en tram een beperkte besparing op de aankoop van ijzer en hout bereikt worden. Het gewicht van arbeid in de deflator moest bij lokaalspoor en tram relatief lager zijn dan bij het hoofdspoor (tabel 4.9).

Table 1 Gewichten van de deflatoren voor hoofdspoorwegen, lokaalspoorwegen en tramwegen

	hoofdspoor		lokaalspoor	tram	
	1838-1877	1878-1913	1880-1913	1864-1877	1878-1913
arbeid	0,55	0,50	0,35	0,35	0,30
ijzer	0,25			0,45	
staal		0,30	0,45		0,50
hout	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15
baksteen	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05

De deflatoren voor lokaalspoor en tram volgden hetzelfde patroon als die voor hoofdspoor (figuur 4.6).

4.5 : Perpetual inventory-relaties

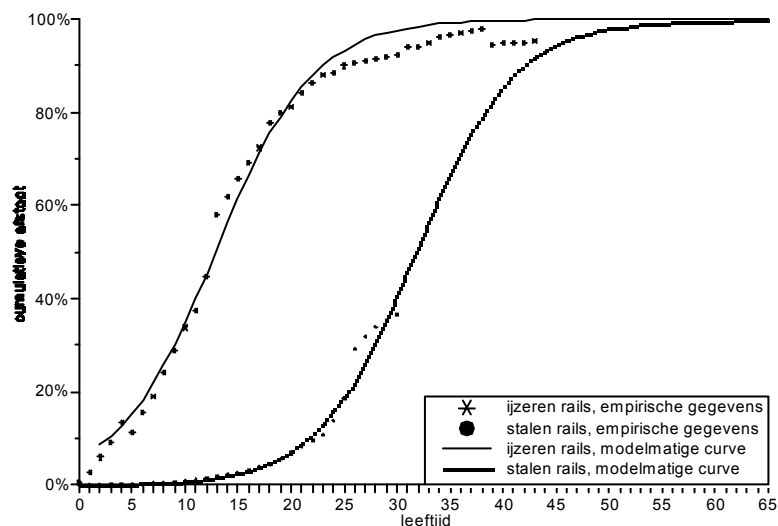
LEVENSDUUR

Spoorweg-infrastructuur vertoont alle problemen van kapitaalgoederen met een onduidelijke levenscyclus. Om toch tot een modelmatige schatting van afstoot en afschrijving te komen heb ik het kapitaalgoed gesplitst in drie onderdelen, waarvan ik aan kon nemen dat ze een normale levenscyclus zouden doorlopen: de bielzen, de rails en de onderbouw. De onderverdeling heb ik gebaseerd op de kostenverdeling van nieuwe aanleg (tabel 4.9): een nieuw aangelegde spoorweg bestond tot 1877 voor 15% uit bielzen, 25% uit rails en 60% uit onderbouw. Vanaf 1878 waren deze percentages 15%, 30% en 55%. Voor elk van de onderdelen heb ik de levensduur bepaald. Ik ben ervan uitgegaan dat deze voor bielzen en onderbouw constant gebleven is, maar voor rails verlengd is door de overgang van ijzer op staal.

De afstoot van rails werd goed bijgehouden door de spoorwegmaatschappijen, omdat de aankoop van rails een belangrijke kostenpost was. Om de levensduur te berekenen heb ik gegevens van de HSM gebruikt, die van 1873 tot 1905 in de jaarverslagen opgenomen zijn. In een speciale tabel werd voor elke kwaliteit rails van elke leverancier —dus bijvoorbeeld

‘type HSM 13 cm. geleverd door de firma Krupp in 1873’— meegedeeld welk percentage van de oorspronkelijk geleverde hoeveelheid aan het eind van ieder jaar nog aanwezig was. Daaruit waren de afstootcurves voor ijzeren en stalen rails die afgebeeld staan in figuur 4.7, te bepalen. Daarbij heb ik gekozen voor een logistische afstootcurve, omdat die zowel theoretisch als statistisch het best paste.²⁷ Uit de curves was af te leiden dat de gemiddelde levensduur van ijzeren en stalen rails 14 en 30 jaar was.

Figure 7 Afstootcurves van ijzeren en stalen rails: empirische gegevens en modelmatige curve

bron oorspronkelijke gegevens: 'Jaarverslag HSM', 1905

²⁷Theoretisch: 'afstootcurves van kapitaalgoederen'; Fishlow, *railroads and transformation*, p. 380; statistisch: schattingsmethode: OLS; resultaten: R^2 (ijzeren rails) 0,988; R^2 (stalen rails) 0,974; geschatte cumulatieve afstootcurves:

$$f \text{ afstootpercentage stalen rails op leeftijd } T = \frac{100}{1 + (931 * 0,8$$

$$f \text{ afstootpercentage stalen rails op leeftijd } T = \frac{100}{1 + (931 * C$$

In het jaarverslag maakten de maatschappijen regelmatig melding van de levensduur van de bielzen. Vooral in de periode 1870-1890 hield de vraag of verduurzaming van de bielzen met koolteer of andere produkten de levensduur substantieel zou verlengen, de maatschappijen (met name de HSM en de NCS) bezig. Inderdaad bleken geïmpregneerde bielzen langer mee te gaan. Voor onbehandelde grenen bielzen werd een levensduur van zes tot acht jaar genoemd, terwijl die voor verduurzaamde op ongeveer tien jaar lag. Eiken bielzen gingen nog zo'n twee jaar langer mee, dus ongeveer tien dan wel twaalf jaar. Daarbij werd de levensduur van eiken bielzen wat onderschat, omdat deze met name op zwaar belaste delen van de baan gebruikt werden. De informatie uit de jaarverslagen kwam overeen met de informatie uit negentiende eeuwse technische overzichtswerken.²⁸ Ik heb een constante levensduur van 10 jaar aangehouden. Over de levensduur van de onderbouw heb ik geen enkele informatie. Deze heb ik in navolging van Feinstejn vastgelegd op 100 jaar.²⁹

AFSTOOT, AFSCHRIJVINGEN EN KAPITAALGOEDERENVOORRAAD

In de periode tot 1913 zijn vrijwel geen lijnen buiten gebruik gesteld.³⁰ Dat betekende dat ik alleen de reguliere afstoot wegens veroudering hoefde te bepalen. Voor de bielzen en de onderbouw van de spoorbaan heb ik rechthoekige afstootmodellen gehanteerd, omdat ik onvoldoende empirische informatie had voor een geavanceerder model. Voor de afstoot van rails was dat wel mogelijk, omdat ik immers specifieke afstootcurves van ijzeren en stalen rails afgeleid had uit bronnenmateriaal van de HSM. De afstootcurve voor ijzeren rails heb ik toegepast voor de periode 1838-1913 en die voor stalen rails voor de periode 1878-1913.

Ook de afschrijvingen heb ik voor elk van de drie onderdelen apart bepaald, waarbij ik telkens een lineair

²⁸Haarmann, *Eisenbahngeleise 1.1*, 1891, p. 120-121

²⁹Feinstejn, 'national statistics', p. 312.

³⁰Alleen het gedeelte Zevenbergen-Moerdijk van 7,5 kilometer lengte is in 1880 na overname van de AR door de rijksoverheid buiten gebruik gesteld en opgebroken.

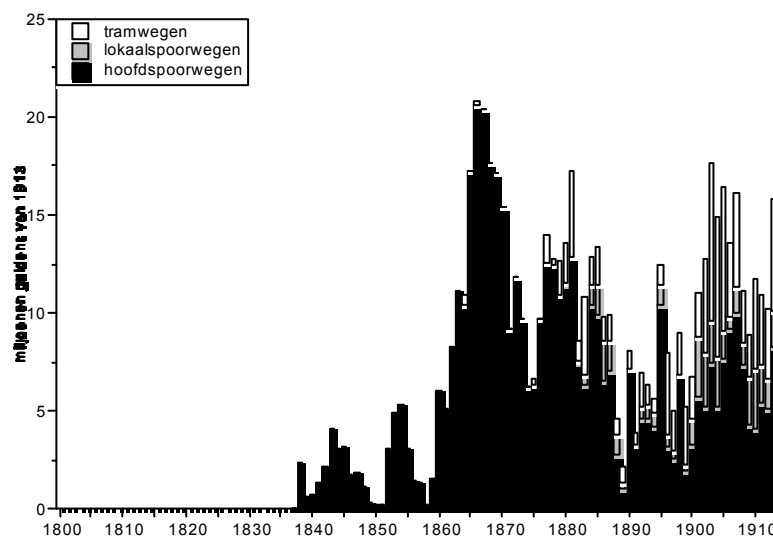
afschrijvingsmodel gehanteerd heb. Met deze stroomgrootheden en de beide *perpetual inventory*-relaties kon ik de bruto en netto kapitaalgoederenvoorraad berekenen.

4.6 : Resultaten

De ontwikkeling van de kapitaalvorming (figuur 4.8 en tabel 4.11) en de kapitaalgoederenvoorraad (tabel 4.10) in hoofdspoorweginfrastructuur kenmerkte zich door dezelfde twee mijlpalen als de institutionele ontwikkeling: de spoorwegwet van 1860 en de spoorwegovereenkomsten van 1890. In de tussenliggende periode heeft de rijksoverheid het basisnet van hoofdspoorwegen aangelegd. Het Rijk was verantwoordelijk voor ongeveer 65% van de totale investeringen in deze periode. Ook particuliere ondernemingen zagen toen blijkbaar wel winstmogelijkheden in de binnenlandse spoorwegen. De periode na 1890 kende nog wel een aantal pieken in de kapitaalvorming, maar bewoog zich toch (voor wat betreft de kapitaalvorming) op een lager niveau. De kapitaalgoederenvoorraad bleef echter wel doorgroeien. Het bestaande beeld betreffende de aanleg van spoorwegen in Nederland werd door de nieuwe cijfers bevestigd.

De kapitaalvorming in lokaalspoorweg-infrastructuur heeft een voorzichtige aanvang genomen in de jaren tachtig van de negentiende eeuw. De bruto kapitaalvorming bleef toen gemiddeld onder de één miljoen gulden.³¹ Omdat het hier een

Figure 8 Bruto kapitaalvorming in spoorweg- en tramweginfrastructuur, 1800-1913, constante prijzen; in miljoenen gulden van 1913

nieuw fenomeen betrof, resulteerde dat relatief bescheiden bedrag toch in hoge groeicijfers van de kapitaalgoederenvoorraad. In de jaren negentig daalden de investeringen enigszins, om in het begin van de twintigste eeuw een hoogtepunt te bereiken. Gemiddelde jaarlijkse investeringen van ongeveer twee miljoen gulden leidden toen tot een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de kapitaalgoederenvoorraad van bijna 10% over het decennium. Ook in deze glorie dagen voor het lokaalspoor werd echter in hoofdspoorwegen veel meer geïnvesteerd dan in lokaalspoorwegen. De omvang van de vervangingsinvesteringen in hoofdspoorwegen speelden daarin een belangrijke rol.

De kapitaalvorming in tramweg-infrastructuur heeft, na een

³¹De in deze paragraaf genoemde bedragen zijn alle gemeten in constante prijzen van 1913.

min of meer valse start rond 1865, een daadwerkelijke aanvang genomen in de late jaren zeventig van de negentiende eeuw. Tot halverwege de jaren tachtig werd jaarlijks ongeveer anderhalf miljoen gulden geïnvesteerd. Na deze aanloopjaren, waarin de groeivoet van de kapitaalgoederenvoorraad hoog was, vlakke de groei wat af. Rond 1890 werd over een langere periode een groeivoet van ongeveer 5% bereikt. Omdat de kapitaalgoederenvoorraad inmiddels een waarde van ongeveer 20 miljoen gulden had bereikt, was dat zeer aanzienlijk. Toch betekende ook een relatieve terugval, die tegelijkertijd ook plaats vond in het hoofdspoor en het lokaalspoor. De gehele sector van railgebonden transport maakte toen even een pas op de plaats. In de tweede helft van de jaren negentig vond weer een versnelling van de groei plaats. De aanleg van regionale stoomtramnetten (bijvoorbeeld in Friesland) leidde tot jaarlijkse investeringen van meer dan twee miljoen gulden. Na de eeuwwisseling werd deze ontwikkeling versterkt door de aanleg van elektrische stedelijke tramnetten. De jaarlijkse investeringen liepen toen op naar ruim vier miljoen gulden. Dat kwam dicht in de buurt van de kapitaalvorming in hoofdspoorwegen in die periode.

Table 1 De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de bruto en netto kapitaalgoederenvoorraad in spoor- en tramweg-infrastructuur, 1838-1913, per tienjaarlijkse periode, constante prijzen (gulden van 1913); in procenten

	totaal		hoofdspoor		lokaalspoor		tram	
	bruto	netto	bruto	netto	bruto	netto	bruto	netto
1838-1840	26,6%	23,5%	26,6%	23,5%				
1841-1850	20,1%	18,4%	20,1%	18,4%				
1851-1860	7,2%	7,5%	7,2%	7,5%				
1861-1870	15,2%	15,6%	15,2%	15,5%			9,7%	5,7%
1871-1880	3,2%	2,7%	3,0%	2,4%	127,4%	125,8%	32,7%	37,0%
1881-1890	2,3%	1,7%	1,4%	0,8%	114,7%	112,9%	15,4%	13,6%
1891-1900	1,4%	0,5%	0,9%	-0,1%	5,1%	3,5%	5,2%	4,8%
1901-1910	2,9%	2,2%	1,6%	0,7%	9,7%	9,5%	7,9%	7,7%
1911-1913	1,7%	1,1%	1,1%	0,3%	4,1%	3,2%	3,6%	3,1%

Table 1 Gemiddelde jaarlijkse bruto kapitaalvorming in spoor- en tramweginfrastructuur, 1838-1913, per tienjaarlijkse periode, constante prijzen; in duizenden guldens van 1913

	totaal	hoofdspoor	lokaalspoor	tram
1838-1840	745	745		
1841-1850	1.947	1.947		
1851-1860	2.739	2.739		
1861-1870	14.407	14.334		104
1871-1880	10.638	10.056	8	580
1881-1890	9.747	7.167	798	1.783
1891-1900	6.922	4.508	590	1.824
1901-1910	13.433	6.643	2.051	4.738
1911-1913	12.312	6.254	1.798	4.260

Dit proces reflecteerde in de snelle groei van de kapitaalgoederenvoorraad in tramwegen. Deze liep met een groeivoet van 8% op tot ongeveer 80 miljoen gulden in 1913. De bruto kapitaalgoederenvoorraad was op dat moment ruim het dubbele van die in de lokaalspoorinfrastructuur (nog geen f 40 miljoen), maar nog steeds veel geringer dan die in de hoofdspoorwegen (meer dan f 350 miljoen). Aan het eind van de onderzoeksperiode was de tramwegsector een dynamisch onderdeel van de Nederlandse economie. Na de Eerste Wereldoorlog zou dat snel veranderen. De rol van de tram in het kleinschalige regionale vervoer werd toen overgenomen door de bus en de vrachtwagen, die de nadelen van de klustering aan een vast traject van het railgebonden transport duidelijk maakten.

Ook op het aggregatieniveau van de individuele -maatschappijen, bevestigden de nieuwe reeksen het bestaande historiografische beeld. Omdat de kleine maatschappijen de grote leken te volgen in hun investeringsgedrag, veranderde het bestaande beeld, dat op de grote maatschappijen gebaseerd was, niet wezenlijk.

4.7 : Databestanden

Table 1 Alle maatschappijen die tramlijnen in bezit hebben gehad, 1864-1913

114 – kapitaalvorming in infrastructuur

afkorting	naam	exploitatie- periode	max. net (km)
ABPEG	Aachener und Burtscheider Pferde Eisenbahn Gesellschaft	1880-1894	1
ABT 1	Stoomtramwegmaatschappij Antwerpen-Bergen op Zoom-Tholen	1886-na 1913	25
AHTM	Arnhemse Tramweg Maatschappij	1879-1911	13
AKG	Aachener Kleinbahn Gesellschaft	1894-na 1913	1
AmTM	Amersfoortse Tramweg maatschappij	1900-na 1913	2
ANRM	Algemeene Nederlandsche Railroute Maatschappij	1865-1874	9
AOM	Amsterdamsche Omnibus Maatschappij	1872-1900	30
ApTM	Apeldoornsche Tramweg Maatschappij	1897-na 1913	3
AT	Alkmaarsche Tramvereniging	1895-na 1913	3
ATM	Algemeene Tramweg Maatschappij	1892-1908	9
BM	Tramwegmaatschappij Breda-Mastbosch	1903-na 1913	4
BSM	Betuwsche Stoomtrammaatschappij	1907-na 1913	57
BT	Stoomtramweg Bergen op Zoom - Tholen	1882-1886	8
CFN	Chemins de Fer Economiques Néerlandais	1881-1885	8
CFPN	Compagnie des Chemins de Fer Provinciaux Néerlandais	1883-1899	23
CLS	Centrale Limburgse Spoorwegmaatschappij	1912-na 1913	0
DSM	Dedemvaartsche Stoomtramwegmaatschappij	1887-na 1913	140
DTC	Dutch Tramway Company, Limited	1846-1867	10
EAB	Stoomtramwegmaatschappij Egmond-Alkmaar-Bergen	1901-na 1913	20
EBN	Exploitatie van Buurtspoorwegen in Nederland	1898-na 1913	5
EDS	Eerste Drentsche Stoomtramwegmaatschappij	1898-na 1913	60
EG	Tramwegmaatschappij Eindhoven-Geldrop	1888-na 1913	34
EGTM	Eerste Groninger Tramway Maatschappij	1879-1912	49
ENET	Eerste Nederlandsche Electriche tram-M	1898-na 1913	16
EPU	Buffet-Maatschappij 'E Pluribus Unum'	1889-na 1913	5
ESM	Electriche Spoorwegmaatschappij	1902-na 1913	19
ETMZ	Electriche Tramwegmaatschappij Zandvoort	1882-1894	1
G'vG	Gemeente 's Gravenhage	1904-na 1913	-
GB	Tramweg Gouda-Bodegraven	1908-na 1913	9
GenTM	Gendringsche Tramwegmaatschappij	1890-1901	8
GETA	Gemeente electriche tram Arnhem	1911-na 1913	18
GITM	Ginnekenische Tramwegmaatschappij	1883-na 1913	6
GM	Gemeente Maastricht	1894-na 1913	15
GOSM	Geldersch-Overijssische Stoomtram-Maatschappij	1884-na 1913	33
GPE	Tramwegmaatschappij Groningen-Paterswolde-Eelde	1896-na 1913	10
GPM	Gorsselse Paarden Tramwegmaatschappij	1889-na 1913	3
GS	Gooische Stoomtram	1880-na 1913	38
GSTM	Geldersche Stoomtramwegmaatschappij	1881-na 1913	48
GTA	Gemeentetram Amsterdam	1900-na 1913	55
GTG	Gemeentetram Groningen	1906-na 1913	7
GTN	Gemeentetram Nijmegen	1911-na 1913	12
GTO	Gemeentetram Oudewater	1906-na 1913	4
GTU	Gemeentetram Utrecht	1906-na 1913	14
GTV	Gemeentetram Venray	1909-na 1913	4
GTZ	Gemeentetram Zaltbommel	1910-na 1913	2
GW	Gemeente Wageningen	1882-1893	7
GWS	Gemeenten Weert en Stramproy	1910-na 1913	9
GWSM	Geldersch-Westfaalsche Stoomtrammaatschappij	1905-na 1913	43
HA	Stoomtram Haarlem-Alkmaar (van de HSM)	1902-1909	30
HB	Vicinaux Hollandais (Hollandsche Buurtspoorwegmaatschappij)	1895-na 1913	61
HH II	Tram Helder - Huisduinen	1911-na 1913	4
HH I	Tram Helder - Huisduinen	1895-1910	4
HITgM	Haarlemsche Tramwegmaatschappij	1904-1913	2
HTyM	Haarlemsche Tramway Maatschappij	1878-1904	2
HTM	Haagsche Tramwegmaatschappij	1887-na 1913	66
HTyM	Haagsche Tramway Maatschappij	1867-1873	10
HV	Stoomtramweg Hansweert-Vlakte (van de provinciale stoombootdienst op de Westerschelde)	1913	3
IJSM	Isel Stoomtramwegmaatschappij	1882-1891	54
IzSM	Izendijkse Stoomtramwegmaatschappij	1889-1912	11
LeTM	Leidsche Tramway Maatschappij	1879-1881	4
LG	Stoomtramwegmaatschappij Lichtenvoorde-Groenlo	1883-1911	4
M&W	Stoomtram Maas & Waal	1898-na 1913	31
MB	Spoorwegmaatschappij Meppel-Balkbrug	1905-na 1913	23

MBS	Maas Buurtpoorweg	1911- na 1913	64
MET	Maatschappij tot exploitatie van Tramwegen	1891- na 1913	31
MeT	Maastrichtse Tram	1896- na 1913	2
MVTS	Eerste Nederlandse Motortram: Venlo-Tegeelen-Steyl	1911- na 1913	6
NBM	Nederlandse Buurtpoorwegmaatschappij	1900- na 1913	27
NBSM	NoordBrabantsche Stoomtramwegmaatschappij	1880-1893	28
NDSM	Noorderstoomtramwegmaatschappij	1904- na 1913	31
NHT	Noord-Hollandsche Tramwegmaatschappij	1888- na 1913	22
NmTM	Nijmeegsche Tramwegmaatschappij	1888- na 1913	18
NMVB	Nationale Maatschappij van Buurtpoorwegen (SNCV)	1884-1914	4
NRS	Nederlandse Rhijspoorwegmaatschappij	1879-1889	5
NTM	Nederlandse Tramwegmaatschappij	1880- na 1913	235
NwSM	Noordwijckse Stoomtramwegmaatschappij	1885-1909	8
NWSM	Nederlands-Westfaalsche Stoomtramwegmaatschappij	1896- na 1913	23
NZSTM	Noord-Zuid Hollandsche Stoomtramwegmaatschappij	1880-1884	28
NZSTM-HL	Noord-Zuid Hollandsche Stoomtramwegmij, Haarlem-Leiden	1885-1909	28
NZHTM	Noord-Zuid-Hollandsche Tramwegmaatschappij	1909- na 1913	71
OG	Stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen	1912- na 1913	0
OGB	Tramwegonderneming Gouda-Bodegraven	1882-1883	9
OH	Tramwegmaatschappij 't Oudenrode-'s Hertogenbosch	1897-1906	30
OSM	Oxster Stoomtrammaatschappij	1882- na 1913	62
PHE	Paardentram Hoorn-Enkhuizen	1887-1892	20
RETM	Rotterdamsche Electriche Tramwegmaatschappij	1904- na 1913	46
RSTM	Rijinlandsche Stoomtramwegmaatschappij	1880-1909	8
RTM	Rotterdamsche Tramwegmaatschappij	1878- na 1913	247
RV	Reederij Vereeniging	1888-1888	0
'sBH	Stoomtramwegmaatschappij 's-Bosch-Helmond	1881- na 1913	77
SBM	Stoomtrammaatschappij Breken-Maldegheem	1886- na 1913	41
SBV	Stoomtram- en bargedienst-Vereeniging	1888-1893	12
sdTM	Schiedamsche Tramwegmaatschappij	1901- na 1913	3
SG	Stoomtramwegmaatschappij Gouda	1883-1892	9
'sGTM	's-Gravelandsche Tramwegmaatschappij	1887- na 1913	7
SHW	Stoomtram Hulst-Wakoorden	1902- na 1913	14
STM	Schielandsche Tramwegmaatschappij	1882- na 1913	4
SMAS	Stoomtrammaatschappij Amsterdam - Sloterdijk	1882-1905	3
SMBH	Stoom Tramwegmaatschappij Bussum-Huizen	1883- na 1913	6
SMWF	Stoomtramwegmaatschappij West-Friesland	1895-1909	23
SN	Rijksoverheid (Staat der Nederlanden)	1910- na 1913	15
SNCV	Société Nationale des chemins de fer vicinaux	1884- na 1913	-
SO	Stoomtramwegmaatschappij 'Oldambt'	1881-1884	11
SOP	Stoomtramwegmaatschappij Oldambt-Pekela	1884- na 1913	29
SP	Soester Paardentramweg	1894- na 1913	5
SREGT	Syndicaat tot Reorganisatie der Eerste Groninger Tram	1912- na 1913	43
SS	Maatschappij tot Exploitatie van Staatspoorwegen	1893- na 1913	8
STM	Stichtse Tramwegmaatschappij	1878-1901	13
SW	Stoomtram Walcheren	1903- na 1913	27
TBC	Stoomtram Tiel-Buren-Culemborg	1903- na 1913	25
TBM	Tramweg Breda-Mastbosch	1901-1903	4
TBV	Tram en Bargedienst Vereniging	1893- na 1913	10
TD	Société Anonyme Belge des Tramways de Dordrecht	1879-1891	2
TET	De Twentsche Electriche Tramwegmaatschappij	1904- na 1913	7
TGP	S.A. Belge des Tramways de Groningue et de la Province	1880-1906	6
TH	Société Anonyme des Tramways de la Haye	1873-1887	37
TM	Tramwegmaatschappij De Meijerij	1896	85
TMOG	Tramwegmaatschappij De Graafschap	1901- na 1913	19
TMZ	Tramwegmaatschappij Zandvoort	1884-1894	1
TMZG	Tramwegmaatschappij Zuidlaren-Groningen	1891- na 1913	22
TN	Société Anonyme des Tramways Néerlandais Haarlem et Extensions	1895-1902	32
TNHT	Tweede Noord-Hollandsche Tramwegmaatschappij	1893- na 1913	35
TTC	Tramways Trust Company, Ltd.	1879-1886	4
TVM	Société Anonyme des Tramways à vapeur de Flessingue, Middelbourg et extensions	1885- na 1913	11
TW	Stoomtramwegmaatschappij Tilburg-Waalwijk	1893-1898	24
UTM	Utrechtse Tramwaatschappij	1889-1907	9
VMI	Stoomtramwegmaatschappij Venlo-Maardree-Helden	1909- na 1913	20
VTS	Eerste Nederlandse Motortram: Venlo-Tegeelen-Steyl	1887- na 1913	6

116 – kapitaalvorming in infrastructuur

WB	Tramwegmaatschappij Winschoten-Bellingwolde	1900- na 1913	13
WFM	Westfriesche Tramwegmaatschappij	1881-1884	8
WS	Spoor-(Tram-)weg Wieringen-Schagen	1907- na 1913	15
WSM	Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij	1881- na 1913	47
WU	Tramwegmaatschappij Winsum-Ulrum	1897- na 1913	15
WZ	Maatschappij tot Exploitatie van het Noordzeepad Wijk aan Zee	1882-1892	5
ZB	Spoorwegmaatschappij Zwolle-Blokkzijl	1904- na 1913	0
ZE	Tramwegmaatschappij Zutphen-Emmerik	1900- na 1913	37
ZK	Spoorwegmaatschappij 'De Zuider Kogge'	1903- na 1913	19
ZNSM	De Zuid-Nederlandsche Stoomtramwegmaatschappij	1889- na 1913	98
ZpTM	Zutphense Tramwegmaatschappij	1889-1901	4
ZSM	Zuider Stoomtramwegmaatschappij	1880- na 1913	27
ZTM	Zwolsche Tramwegmaatschappij	1885- na 1913	5
ZVTM	Zeeuwisch-Vlaamsche Tramwegmaatschappij	1911- na 1913	10
bronnen:	afkortingen en volledige naam: Sluiter, <i>beknopt overzicht</i> ; maximale netlengte: eigen berekening op basis van Sluiter, <i>beknopt overzicht en statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen, 1880-1914</i>		

Table 1 De ontwikkeling van het hoofdspoorweginet in Nederland, 1839-1913

jaar opening	maatschappij (km)	lengte	traject
1839	HSM	17	Amsterdam-Haarlem
1842	HSM	14	Haarlem-Veenenburg
1842	HSM	15	Veenenburg-Leiden
1843	HSM	10	Voorschoten-'s-Gravenhage
1843	HSM	5	Leiden-Voorschoten
1843	NRS	39	Amsterdam HP- Utrecht
1844	NRS	12	Utrecht-Driebergen
1845	NRS	24	Veenendaal-Arnhem
1845	NRS	22	Driebergen-Veenendaal
1847	HSM	23	's-Gravenhage-Rotterdam
1853	AM	28	Maastricht-Pruisische grens (Aken)
1854	AR	8	Roosendaal-Oudenbosch
1854	AR	14	Roosendaal-Etten
1854	AR	8	Oudenbosch-Zevenbergen
1854	AR	7	Roosendaal-Belgische grens (Antwerpen)
1855	AR	10	Etten-Breda
1855	AR	7	Zevenbergen-Moerdijk
1855	NRS	20	Gouda-Rotterdam Boerengat
1855	NRS	32	Utrecht-Gouda
1856	AM	4	Maastricht-Belgische grens (Hasselt)
1856	NRS	19	Arnhem-Pruisische grens (Emmerich)
1858	NRS	1	Rotterdam Boerengat-Rotterdam Maas
1861	LM	11	Maastricht-Belgische grens (Luik)
1863	NCS	83	Utrecht-Amersfoort-Hattum
1863	SN	26	Harlingen-Leeuwarden
1863	SN	22	Breda-Tilburg
1863	SN	13	Roosendaal-Bergen op Zoom
1864	NCS	5	Hattum-Zwolle
1865	AS	34	Almelo-Oldenaaal-grens-Salzbergen
1865	NCS	13	Zwolle-Kampen
1865	NRS	5	Zevenaar-Pruisische grens (Keef)
1865	NSM	14	Nijmegen-Pruisische grens (Keef)
1865	SN	30	Arnhem-Zutphen
1865	SN	17	Zutphen-Deventer
1865	SN	17	Tilburg-Boxtel
1865	SN	70	Maastricht-Venlo
1865	SN	42	Den Helder-Alkmaar
1865	SN	45	Zutphen-Hengelo
1866	LL	18	Eindhoven-Belgische grens (Hasselt)
1866	SN	30	Deventer-Zwolle

1866	SN	8	Hengelo-Enschede
1866	SN	18	Breda-Moerdijk
1866	SN	20	Boxtel-Eindhoven
1866	SN	3	Venlo-Pruisische grens (Viersen)
1866	SN	54	Leeuwarden-Groningen
1866	SN	52	Venlo-Eindhoven
1867	HSM	18	Haarlem-Utgeest
1867	NB	23	Tilburg-Belgische grens (Turnhout)
1867	SN	16	Alkmaar-Utgeest
1867	SN	28	Zwolle-Meppe
1868	SN	29	Heerenveen-Leeuwarden
1868	SN	12	Winschoten-Nieuweschans
1868	SN	37	Meppe-Heerenveen
1868	SN	4	's-Hertogenbosch-Vught
1868	SN	37	Bergen op Zoom-Goes
1868	SN	8	Vught-Boxtel
1868	SN	31	Utrecht-Waardenburg
1868	SN	34	Groningen-Winschoten
1868	SN	6	Enschede-Pruisische grens (Gronau)
1869	GT	10	Terneuzen-Sas van Gent grens
1869	NRS	8	Harlem-Breukelen
1869	SN	10	Waardenburg-Hedel
1869	SN	13	Utgeest-Zaandam
1870	NRS	25	Gouda-'s-Gravenhage
1870	SN	77	Meppe-Groningen
1870	SN	7	Hedel-'s-Hertogenbosch
1871	HSM	45	Amsterdam Oosterdok-Amersfoort
1871	HSM	18	Hilversum-Utrecht (Lunetten)
1871	MT	23	Terneuzen-Belgische grens (Mechelen)
1872	SN	19	Goes-Middelburg
1872	SN	6	Middelburg-Vlissingen (stad)
1872	SN	14	Lage Zwaluwe-Dordrecht
1872	SN	15	Dordrecht- Rotterdam Mallegat
1873	NBDS	52	Boxtel-Pruisische grens (Wesd)
1873	SN	2	Vlissingen (stad)-Vlissingen (haven)
1874	CME	5	Venlo-Pruisische grens (Straelen)
1876	HSM	60	Amersfoort-Apeldoorn-Zutphen
1876	SN	8	Lage Zwaluwe-Zevenbergen
1876	SN	1	Nieuweschans-Pruisische grens (Oldenburg)
1877	SN	6	Rotterdam Mallegat-OP
1878	SN	10	Zaandam-Amsterdam (Willemspoort)
1878	HSM	2	A'dam Willemspoort-A'dam Wester- & Oosterdok
1878	LW	32	Leiden-Woerden
1878	NWS	43	Zutphen-Winterswijk NWS
1879	NB	35	Roermond-Belgische grens (Antwerpen)
1879	NB	14	Roermond-Pruisische grens (Gladbach)
1879	SN	19	Arnhem-Nijmegen
1880	NWS	7	Winterswijk-Pruisische grens (Borken)
1880	NWS	7	Winterswijk-Pruisische grens (Bocholt)
1880	SN		Overname eigendom Nederlands gedeelte AR (Rotterdam-grens)
1881	HZSM	9	Haarlem-Zandvoort
1881	NDS	66	Tilburg-'s-Hertogenbosch-Nijmegen
1881	SN	45	Zwolle-Almelo
1882	SN	46	Geldermalsen-Elt-Ressen
1883	HSM	3	Velsen-Umuiden
1883	SN	22	Sneek-Leeuwarden
1883	SN	60	Nijmegen-Venlo
1883	SN	26	Gorinchem-Geldermalsen
1884	SN	38	Groningen-Delfzijl
1884	SN	32	Zaandam-Hoorn
1885	SN	29	Sneek-Stavoren
1885	SN	18	Hoorn-Enkhuizen
1885	SN	24	Dordrecht-Gorinchem
1886	SN	30	Lage Zwaluwe-Waalwijk
1886	SN	32	Amersfoort (staat)-Kesteren
1886	KPSREV		Overname eigendom Venlo-Duitse grens (Straelen) van CME

118 – kapitaalvorming in infrastructuur

1888	SN	10	Waalwijk-Wijmen
1890	SN	7	Vijmen-'s-Hertogenbosch
1890	SN		Overname lijnen NRS door SN
1891	SN	12	Schiedam-Maassluis
1892	SN		Overname lijnen NZS door SS
1893	SN	12	Maassluis-Hoek van Holland
1898	HSM	23	Hoorn-Heerhugowaard
1898	SN		Overname eigendom van Nederlands gedeelte AM
1898	SN		Overname eigendom van Nederlands gedeelte van NB
1898	SN		Overname eigendom van Nederlands gedeelte van LL
1898	SN		Overname eigendom van Nederlands gedeelte van LM
1899	HSM	16	Rotterdam DP-Rotterdam Maas
1899	SN		Overname eigendom LW
1899	SS		Overname eigendom van NIS
1900	SN	3	Riel-Goirle
1907	ZHEM	11	's-Gravenhage-Scheveningen (Kurhaus)
1908	ZHEM	22	Rotterdam Hofplein-'s-Gravenhage Looiaan aansluiting
1913	SN	29	Eindhoven-Meert

bron: Jonckers Nieboer, *geschiedenis*, bijlage E, p. 343-357

Table 1 De ontwikkeling van het lokalspoorwegnet in Nederland, 1884-1913

jaar opening	maatschappij (km)	lengte	traject
1884	GOLS	43	Winterswijk (GOLS)- Neede-Hengelo (GOLS)
1884	GOLS	14	Ruurlo-Neede
1885	GOLS	50	Winterswijk-Levenaer
1885	GOLS	7	Boekelo-Enschede (Noord)
1885	GOLS	19	Doetinchem-Ruurlo
1887	HN	20	Medemblik-Hoorn
1887	KNLS	27	Dieren-Het Loo
1887	KNLS	14	Het Loo-Epe
1887	KNLS	15	Apeldoorn-Deventer HSM
1887	KNLS	19	Epe-Hatten
1888	KNLS	39	Deventer HSM- Almelo
1890	EO	10	Enschede Noord- Oldenzaal EO
1893	GLS	27	Sauwerd-Roodeschool
1896	NZS	27	Sittard-Pruisische grens (Herzogenrath)
1898	ULS	11	Den Dolder-Baarn NCS
1901	NBM	7	De Bilt (Bilthoven)-Zeist
1901	NFLS	215	Ferwerd-Metslawier
1901	NFLS	205	Leeuwarden-Ferwerd
1902	HSM	2	St. Pancras-Broek op Langedijk
1902	NFLS	185	Stiens-Tzummarum
1902	SV	15	Barneveld-Ede
1903	AE	7	Enschede-Pruisische grens (Ahaus)
1903	NFLS	65	Tzummarum-Franeker (halte)
1903	NFLS	95	Tzummarum-Midlum-Herbajjum
1903	NOLS	23	Zwolle-Ommen
1903	SV	15	Barneveld-Hijkerk
1904	DV	11	Dinxperlo-Varseveld
1904	NFLS	45	Midlum-Herbajjum-Harlingen
1905	NOLS	13	Hardenberg-Coevorden
1905	NOLS	22	Assen-Stadskanaal
1905	NOLS	19	Ommen-Hardenberg
1905	NOLS	45	Coevorden-Gasselternijevenen
1906	NOLS	19	Almelo-Marienberg
1906	SS	3	Heerlen-Schaeborg (mijnstation)

1910	NH	37	Neede-Hellendoorn
1910	NOLS	25	Zuidbroek-Delfzijl
1910	NOLS	22	Zuidbroek-Stadskanaal
1910	NOLS	2	Coevorden-Pruisische grens (Heuvenhaus)
1910	OLDO	38	Deventer-Baalte-Ommen
1912	HESM	18	Haarlem-Aalsmeer
1912	HESM	31	Hoofddorp-Leiden Heerensingel
1913	KNLS	15	Hattum-Kampen Zuid
1913	NFLS	6	Metslawier-Anjum

bron: Jonckers Nieboer, *geschiedenis*, Bijlage E, p. 343-357

Table 1 De ontwikkeling van het tramweginet in Nederland, 1864-1913

jaar opening	maatschappij (km)	lengte	traject
1864	DTC	10	's-Gravenhage-Scheveningen; 's-Gravenhage
1866	ANRM	9	's-Gravenhage-Delft
1867	HfjM		overname van DTC
1873	TH		overname van HfjM
1874	ANRM	-9	opheffing 's-Gravenhage-Delft
1875	ADM	2	Amsterdam
1877	ADM	9	Amsterdam
1877	TH	19	's-Gravenhage-Delft
1878	HfjM	2	Haarlem
1879	ADM	3	Amsterdam
1879	LeTM	2	Leiden
1879	NBS	5	's-Gravenhage-Scheveningen
1879	RTM	7	Rotterdam
1879	STM	11	Utrecht-Zeist
1880	AhTM	9	Arnhem; Arnhem-Velp
1880	EGTM	15	Zuidbroek-Wildervank
1880	NTM	11	Dokkum-Veenwouden
1880	RTM	4	Rotterdam
1880	TD	2	Dordrecht
1880	TGP	5	Groningen
1880	TH	8	's-Gravenhage
1880	ZSM	10	Breda-Oosterhout
1881	ADM	7	Amsterdam
1881	CFN	8	Vlissingen-Middelburg
1881	EGTM	12	Wildervank-Stadskanaal
1881	GS	20	Amsterdam-Muiderberg-Haarden
1881	GSTM	17	Doetinchem-Dieren
1881	LeTM	2	Leiden
1881	TTC		overname LeTM
1881	NBSM	21	Tilburg-Waalwijk; Horst-Kaatshewel
1881	NTM	5	Veenwouden-Bergumerdam
1881	NZSTM	28	Leiden-Hillegom-Haarlem
1881	RSTM	8	(Leiden)-Oegstgeest-Katwijk aan Zee
1881	RTM	2	Rotterdam
1881	'sBH	7	's-Hertogenbosch-Vught
1881	TH	1	's-Gravenhage
1881	ZSM	15	Oosterhout-Geertruidenberg en Dongen
1882	ADM	-6	Amsterdam
1882	BT	8	Bergen op Zoom-Tholensche veer
1882	ETMZ	1	Zandvoort
1882	GS	18	Hilversum-Laren-Huizen; Naarden-Laren
1882	GSTM	7	Doetinchem-Herborg
1882	GW	7	Ede-Wageningen
1882	LJSM	6	Leiden-Voorschoten
1882	NBSM	7	Tilburg-Koningshoeven; Kaatshewel-Capelle

120 – kapitaalvorming in infrastructuur

1882	NTM	52	Sneek-Harlingen; Joure-Gorredijk
1882	OGB	9	Gouda-Bodegraven
1882	OSM	5	Zeist-Driebergen
1882	RTM	3	Rotterdam
1882	SITM	4	Rotterdam
1882	SMAS	3	Amsterdam-Sloterdijk
1882	SO	11	Winschoten-Finsterwolde-Scheemda
1882	WSM	5	's-Gravenhage-Loosduinen
1882	WZ	5	Beverwijk-Wijk aan Zee
1883	AOM	6	Amsterdam
1883	IJSM	36	Gouda-Dudewater; Utrecht-Vreeswijk; Voorschoten-Wassenaar
1883	LG	4	Lichtenvoorde-Groenlo
1883	NTM	0	Heerenveen
1883	SG		overname Gouda-Bodegraven van OGB
1883	OSM	14	Driebergen dorp-Doorn-Amerongen
1883	RTM	0	Rotterdam
1883	'sBH	47	's-Hertogenbosch-Helmond
1883	SMBM	6	Naarden/Bussum-Huizen
1883	WFTM	8	Enkhuizen-Grootebroek; Hoorn-Mesterblokker
1883	WSM	14	Loosduinen-'s-Gravezande; Poeldijk-Naaldwijk
1884	AOM	2	Amsterdam
1884	GITM	4	Ginneken-Breda
1884	IJSM	8	Rotterdam-Overschie; Gouda; Veur-Voorburg
1884	NTM	12	Gorredijk-Drachten
1884	NZHTM-HL		overname van NZHTM
1884	OSM	5	Amerongen-Elst; Arnhem-Oosterbeek
1884	RTM	1	Rotterdam
1884	SOP		overname van SO
1884	STM	3	Zeist-Driebergen
1884	WFTM	-8	opheffing
1885	AOM	1	Amsterdam
1885	CFPN	23	Veghel-Ois
1885	GOSM	33	Deventer-Pothoofd-Borculo
1885	IJSM	4	Voorburg-'s-Gravenhage
1885	NBSM	2	Kaatsheuvel-Sprang
1885	NwSM	8	Noordwijk-Rijnsburg
1885	OSM	22	Doorn-Wijk bij Duurstede; Oosterbeek-Wageningen
1885	'sBH	1	Vught-Gesticht 'Voorburg'
1885	SOP	18	Winschoten-Stadskanaal-Pekelderweg
1885	TGP	1	Groningen
1885	TVFM		overname Vlissingen; Vlissingen-Middelburg van CFN
1885	ZTM	3	Zwolle
1886	ABT I		overname Bergen op Zoom-Holensche veer van BT door
1886	DSM	30	Dedemsvaart-Heeme Hardenberg
1886	HSM	9	's-Gravenhage HS-Scheveningen
1886	NTM	14	Joure-Sneek
1886	OSM	9	Elst-Rhenen
1886	RTM		overname Leiden (stadstlijn) van TTC
1887	ABT I	15	Bergen op Zoom-Osenedrecht grens
1887	AHTM	0	Velp; zijtak naar station GSTM
1887	GOSM	1	Deventer
1887	GSTM	10	Dieren-Velp
1887	HTM		overname 's-Gravenhage (stadstlijnen) van TH
1887	OSM	8	Wageningen-Rhenen
1887	RTM	1	Rotterdam
1887	SBM	35	Breskens-Eede-grens (Maldeghem); Sluis
1887	'sGTM	5	Hilversum-'s-Graveland
1888	EG	7	Eindhoven-Geldrop
1888	SBV		overname Utrecht-Vreeswijk van IJSM via RV
1888	NHT	22	Amsterdam-Edam
1888	PHE	20	Hoorn-Enkhuizen
1888	VIS	6	Venlo-Steijl
1888	WSM	2	Loosduinen-Kijkduin
1889	ABPEG	1	Vaals-grens
1889	AOM	0	Amsterdam
1889	GITM	2	Ginneken-Ulvenhout

1889	GPM	3	Zutphen-Eefde
1889	NmTM	11	Neerbosch-Nijmegen-Beek
1889	'sGTM	1	's Graveland
1889	UTM	4	Utrecht
1889	ZpTM	4	Zutphen-Warneveld
1890	AOM	0	Amsterdam
1890	GenTM	8	Terborg-Gendringen
1890	RTM		overname Rotterdam-Overschie van USM
1890	NmTM	4	Beek-Berg en Dal
1890	RTM	4	Rotterdam
1890	SN		overname Amsterdam-Utrecht-Arnhem-grens en Rotterdam-Utrecht van NRS
1890	ZNM	42	Breda-Princenhage-Oudenbosch; Princenhage-Wernhout (grens)
1891	MET		overname overige lijnen USM
1891	LzSM	10	Schoondijke-Veldzicht grens
1891	RTM		overname TD
1891	ZTM	1	Zwolle
1892	AOM	2	Amsterdam
1892	RTM		overname Hoorn-Enkhuizen van PHE
1892	RTM	2	Rotterdam
1892	ATM		overname Gouda-Bodegraven van SG
1892	TMZG	16	Zuidlaren-Groningen
1892	UTM	1	Utrecht
1892	EPU		overname ETMZ, TMZ, WZ
1892	ZNM	27	Oudenbosch-Steenbergen; Vaartkant-Leur; Gastelsveer-Roosendaal
1893	AOM	1	Amsterdam
1893	ATM		overname Gouda-Bodegraven van SG
1893	SS		overname van GW
1893	TW		overname van NBSM
1893	TBV		overname van SBV
1893	'sGTM	1	Hilversum
1893	UTM	4	Utrecht
1893	ZNM	3	Breda
1893	ZTM	1	Zwolle
1894	AKG		overname Vaals-grens van ABPEG
1894	EGTM	14	Stadskanaal (Buijsmond-Valthermond); Veendam-Nieuwe Pekela
1894	GM	5	Maastricht-grens (Bitsingen)
1894	GSM	-1	opheffing Deventer (Pothoofd-station)
1894	THHT	10	Schouw-Purmerend
1895	DSM	14	Bedensvaart-Zwolle
1895	EGTM	8	Valthermond-Ter Apel
1895	SP	5	Soest-Baarn
1895	THHT	26	Purmerend-Alkmaar
1896	AhTM	3	Arnhem
1896	AOM	1	Amsterdam
1896	GPE	10	Groningen-Eelde
1896	HB	17	's-Hertogenbosch-Heusden
1896	Hh I	4	Den Helder-Huisduinen
1896	MeT	2	Maastricht
1896	NTM	13	Bergumerdam-Drachten
1896	RTM	1	Rotterdam
1896	TH	13	Haarlem-Beverwijk
1896	TW	4	Kaatsheuvel
1897	ApTM	3	Apeldoorn-Station Het Loo
1897	AT	1	Alkmaar
1897	DSM	16	Lutten-Coevorden
1897	HB	7	Drunen-Haalwijk
1897	NmTM	2	Nijmegen-St. Anna
1897	STM	0	Zeist
1897	TM	54	Arendonk (grens)-Eindhoven-St. Oedenrode-Veghel
1897	TH	19	Beverwijk-Alkmaar
1897	WU	15	Winsum-Ulrum
1898	GM	11	Maastricht-grens (Smeermaas)
1898	HB		overname van TH
1898	NTM	7	Harkezijl-Makkum
1898	OH	14	St. Oedenrode-St. Michielsgestel
1898	RTM	38	Rotterdam-Krooswijk-Oud Beerland

122 – kapitaalvorming in infrastructuur

1898	SMWF	23	Schagen-Wognum
1899	DSM	12	Coevorden-Amsterdamse veld-Nieuw Amsterdam
1899	EBN	4	Rijdsbergen-grens
1899	ENET	13	Haarlem-Zandvoort; Haarlem
1899	HB	1	's-Hertogenbosch
1899	NTM	17	Leeuwarden-Minnertsge-St. Jacobiparochie
1899	OH	15	Vught-St. Michielsgestel-'s-Hertogenbosch
1899	'sBH		overname van CPM (Veghel-Os)
1899	'sGTM	-1	opheffing lijn Hilversum
1899	ZNSM	9	Steenbergen-Halsteren
1900	ENET	3	Haarlem-Blomendaal
1900	GTA		overname van ADM door GTA (Amsterdam, stadnet)
1900	NTM	17	Marssum-Franeker; Berlikum-St. Annaparochie
1900	RTM	47	Rotterdam; Numansdorp; Brouwershaven-Steenbergen
1900	TM	1	Veghel
1900	WB	13	Winschoten-Bellingwolde
1901	ABT I	2	Bergen op Zoom
1901	GSTM		overname van GenTM (Terborg-Gendringen)
1901	GTA	1	Amsterdam
1901	NBM		overname van STM (gedeelteijk; Utrecht-Zeist)
1901	NTM	18	Joure-Lemmer; Harlingen; Leeuwarden
1901	TBM	4	Breda
1901	TMDG		overname van ZpTM
1901	TMZG	6	Zuidlaren-Station Vries/Zuidlaren
1902	DSM	4	Nieuw Amsterdam-Erica
1902	GTA	0	Amsterdam
1902	HA	30	overname Haarlem-Alkmaar van TN
1902	HB	19	Waalwijk
1902	M&W	31	Nijmegen-Druuten-Wamel
1902	NTM	8	Franeker-Arum
1902	OH	1	's-Hertogenbosch
1902	'sGTM	2	Schiedam
1902	SHW	13	Hulst-Walsvoorden
1902	HA		overname van TN
1902	ZE	36	Zutphen-'s Heerenberg
1903	BM		overname van TBM
1903	EDS	35	Hoogeveen-Nieuw Amsterdam
1903	GSTM	6	Gendringen-grens
1903	GTA	2	Amsterdam
1903	NKSM	23	Denekamp-Oldenzaal-Glane-Gronau
1903	RTM	12	Oud Beierland-Goudswaard
1903	SHW	1	Walsvoorden
1903	TMDG	15	Warmveld-Hengelo (Gld)
1903	ZE	0	's-Heerenberg-grens
1903	ZSM	1	Geertruidenberg
1904	AmTM	2	Amersfoort
1904	DSM	6	Erica-Klazienaveen
1904	ESM	19	Haarlem-Amsterdam
1904	GTA	3	Amsterdam
1904	HTGm		overname van HilyM
1904	HTM + 'sG	2	's-Gravenhage
1904	NMVB	4	Aardenburg-grens
1904	RETm		overname van RTM
1904	RTM	23	Middelrijk-Zwijndrecht; Blaaksche Dijk-Strijen; Rotterdam-Spijkenisse
1904	ZSM	1	Dongen-Veldhoven (- Tilburg)
1905	AT	1	Alkmaar
1905	DSM	16	Slagharen-Hoogeveen
1905	EAB	15	Alkmaar-Bergen; Alkmaar-Egmond
1905	GTA		overname van SMAS (Amsterdam-Sloterdijk)
1905	HTM + 'sG	1	's-Gravenhage
1905	RTM	12	Spijkenisse-Hellevoetsluis
1905	MSM	5	's-Gravezande-Hoek van Holland
1906	EG	22	Geldrop-Helmond-Asten
1906	GTA	5	Amsterdam
1906	GTG	4	overname TGP
1906	GTU	6	Utrecht

1906	HB	-2	opheffing Tilburg (SS-Koningshaven)
1906	HSM	7	Station Kwadijk/Edam-Volendam
1906	HTM + GvG	2	's-Gravenhage
1906	TM		overname van OH
1906	RTM	20	Spijkenise-Oostvoorne
1906	SW	27	Koudekerke-Vlissingen; Middelburg-Domburg
1906	TBC	2b	Tiel-Culemborg
1906	GTG		overname TgP
1907	DSM	21	Klazienaveen-Emmercompasuum
1907	EG	5	Geldrop-Heeze
1907	GTA	1	Amsterdam
1907	GTO	4	Oudewater
1907	GTU	4	Utrecht
1907	HB	1b	Tilburg-Esbeek
1907	RETM	6	Rotterdam
1907	WSM	8	Boschslootbrug-Naaldwijk-Maaslandschedam
1907	ZNM	17	Oud Gastel-Willenstad
1908	AhTM	1	Velp-Beekhuizerbosse
1908	GB		overname ATM (naamswijziging)
1908	BSM	22	Arnhem-Est-Lent; Arnhem-Bemmel
1908	DSM	22	Balkbrug-Meppel
1908	GTA	0	Amsterdam
1908	GTU	3	Utrecht
1908	GWSM	30	Lichtenvoorde-Groenlo-Harreveld-Zeddam
1908	MB	23	Meppel-Balkbrug
1908	MET	-13	opheffing Gouda-Oudewater
1908	NBM	15	Nunspeet-Hatterterbroek
1908	RETM	4	Rotterdam
1908	TET	7	Enschede-Glanerbrug
1909	BSM	17	Elden-Bemmel-Lent
1909	EAB	5	Bergen-Bergen aan Zee
1909	EDS	8	Emm-Emmen
1909	GM	15	Maastricht-Wilre-grens (Vroenhoven)
1909	HB	3	Esbeek-grens
1909	HSM		overname van SMVF (Schagen-Mognum)
1909	NZHTM		overname van HA/HSM (Haarlem-Alkmaar)
1909	NZHTM		overname van NwSM
1909	NZHTM		overname van NZHTM-HL
1909	NZHTM		overname van RSTM
1909	RTM	42	Ootgensplaat-Middelharnis-Ouddorp
1910	BSM	17	Bemmel-Pannerdse veer; Huissen-Doornenburg
1910	EDS	17	Emmen-Ter Apel
1910	GTA	2	Amsterdam
1910	GTG	3	Groningen-Helpman; Groningen
1910	GTV	4	Venray
1910	GTZ	2	Zaltbommel
1910	GWS	9	Weert-Stramproy-grens (Maaseyck)
1910	GWSM	13	Lichtenvoorde-Aalten-grens (Bocholt)
1910	HH II		overname van HH I
1910	SH		overname (naastring) van Gouda-Schoonhoven
1911	GETA		overname van AhTM
1911	EDS	0	Ter Apel
1911	GTA	0	Amsterdam
1911	GTN	5	Nijmegen
1911	HTM + GvG	13	's-Gravenhage
1911	NmTM	-2	opheffing St. Anna-Nijmegen
1911	NTM	20	Lippenhuizen-Oosterwolde
1911	RETM	5	Rotterdam
1911	SOP	1	Stadskanaal
1911	TVM	1	Vlissingen
1912	SREGT		overname van EGTM
1912	GETA	3	Arnhem
1912	GTA	0	Amsterdam
1912	GTG	0	Groningen
1912	GTN	4	Nijmegen-Beek
1912	GvG	7	's-Gravenhage

124 – kapitaalvorming in infrastructuur

1912	ZVTM		overname van LZSM
1912	NmTM	-11	opheffing Nijmegen-Berg en Dal
1912	SBM	4	Oostburg-Gadzand
1912	SREGT	43	overname van EGTM
1912	VMH	20	Venlo-Beringen
1912	MS	15	Schagen-Wieringen
1912	WSM	13	Delft-Maaslandschedam-Maassluis
1912	ZVTM		overname van LZSM
1913	GTA	3	Amsterdam
1913	GTN	3	Beek-Berg en Dal; Nijmegen
1913	HV	3	Hansweert-Vlakte
1913	MBS	64	Nijmegen-Venlo
1913	NdSM	31	Koedijk-Schagen
1913	NTM	41	Drachten-Groningen
1913	SBM	2	Sluis-grens
1913	SS	1	's-Gravenhage-Scheveningen
1913	TVFM	0	Vlissingen
1913	ZK	19	Hoorn-Venhuizen-Bovenkarspel

bron: berekend uit: Sluiter, *beknopt overzicht; statistiek spoor- en tramwegen*

Table 1 *Perpetual inventory*-grootheden hoofdspoorwegen, 1838-1913, constante prijzen; in duizenden guldens van 1913

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad hoofdspoorwegen, constante prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1838	2.438	35	2.404	2.404	0	2.438	2.438
1839	690	18	672	3.075	92	597	3.036
1840	800	23	777	3.852	118	682	3.718
1841	1.326	36	1.290	5.143	147	1.179	4.897
1842	2.224	56	2.173	7.315	196	2.032	6.929
1843	4.140	95	4.045	11.361	279	3.862	10.790
1844	3.141	101	3.040	14.401	433	2.708	13.498
1845	3.220	122	3.098	17.499	548	2.672	16.170
1846	1.753	124	1.628	19.127	664	1.088	17.259
1847	1.844	147	1.697	20.824	723	1.121	18.379
1848	1.208	528	680	21.504	785	424	18.803
1849	372	278	94	21.597	783	-411	18.392
1850	238	316	-78	21.520	775	-537	17.855
1851	206	417	-211	21.309	758	-552	17.303
1852	3.102	615	2.487	23.796	731	2.371	19.674
1853	4.896	956	3.940	27.736	798	4.098	23.772
1854	5.334	846	4.488	32.223	902	4.432	28.204
1855	3.094	861	2.233	34.457	1.035	2.059	30.263
1856	1.438	645	794	35.250	1.080	358	30.621
1857	1.377	678	699	35.949	1.083	294	30.916
1858	243	584	-341	35.608	1.080	-837	30.079
1859	1.607	489	1.118	36.726	1.042	565	30.643
1860	6.096	546	5.550	42.276	1.068	5.027	35.671
1861	5.114	552	4.562	46.837	1.265	3.848	39.519
1862	8.264	1.055	7.214	54.051	1.423	6.845	46.364
1863	11.124	1.399	9.730	63.781	1.656	9.473	55.837
1864	10.446	1.503	8.943	72.724	1.968	8.478	64.316
1865	17.288	1.317	15.971	88.695	2.243	15.044	79.360
1866	20.564	1.195	19.369	108.064	2.808	17.756	97.116
1867	20.356	1.286	19.070	127.134	3.515	16.841	113.957
1868	17.630	1.194	16.437	143.571	4.209	13.422	127.379
1869	17.136	1.515	15.621	159.192	4.807	12.329	139.708
1870	15.412	2.302	13.110	172.302	5.358	10.054	149.762

hoofdstuk 4: spoor- en tramwegen – 125

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad hoofdspoorwegen, constante prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1871	9.190	2.213	6.977	179.278	5.766	3.424	153.185
1872	11.843	2.866	9.027	188.305	5.943	5.950	159.135
1873	9.704	3.422	6.283	194.588	6.165	3.539	162.674
1874	6.254	3.427	2.828	197.416	6.250	4	162.678
1875	6.360	4.601	1.760	199.176	6.204	157	162.835
1876	9.648	5.281	4.417	203.593	6.048	3.650	166.484
1877	12.609	5.431	7.178	210.771	5.960	6.649	173.134
1878	12.456	4.981	7.475	218.246	5.975	6.481	179.615
1879	10.907	4.984	5.922	224.169	5.923	4.983	184.598
1880	11.488	4.776	6.713	230.881	5.827	5.662	190.260
1881	12.848	3.863	8.985	239.866	5.770	7.078	197.338
1882	7.461	4.256	3.205	243.072	5.847	1.614	198.952
1883	6.330	3.885	2.444	245.516	5.720	610	199.561
1884	10.412	3.249	7.113	252.628	5.594	4.818	204.379
1885	9.954	3.220	6.734	259.263	5.650	4.305	208.684
1886	6.523	3.604	2.918	262.281	5.697	826	209.510
1887	7.087	3.909	3.178	265.459	5.597	1.490	211.000
1888	2.792	3.741	-948	264.571	5.481	-2.689	208.371
1889	1.111	3.356	-2.245	262.266	5.247	-4.135	204.176
1890	7.147	3.242	3.856	266.121	4.995	2.152	206.327
1891	3.269	3.342	-73	266.048	4.931	-1.661	204.666
1892	4.668	2.389	2.279	268.327	4.738	-71	204.596
1893	4.638	2.083	2.555	270.882	4.681	-43	204.552
1894	4.198	2.571	1.627	272.509	4.649	-451	204.102
1895	10.459	2.396	8.063	280.572	4.553	5.906	210.008
1896	3.170	1.789	1.381	281.953	4.662	-1.492	208.516
1897	2.591	1.802	790	282.742	4.609	-2.018	206.498
1898	6.817	1.107	5.710	288.452	4.536	2.281	208.779
1899	2.018	821	1.196	289.649	4.661	-2.643	206.136
1900	3.256	1.716	1.540	291.189	4.669	-1.413	204.722
1901	5.720	1.143	4.577	295.765	4.628	1.093	205.815
1902	5.205	1.382	3.824	299.589	4.721	484	206.299
1903	7.522	1.425	6.096	305.686	4.779	2.743	209.042
1904	5.234	1.424	3.810	309.496	4.908	327	209.369
1905	7.631	2.445	5.186	314.681	4.972	2.659	212.027
1906	9.249	1.448	7.801	322.483	5.015	4.234	216.262
1907	10.060	1.466	8.594	331.077	5.213	4.847	221.109
1908	7.354	2.210	5.143	336.220	5.442	1.911	223.020
1909	4.372	1.602	2.770	338.990	5.522	-1.150	221.870
1910	4.085	1.897	2.188	341.178	5.580	-1.496	220.375
1911	5.413	2.368	3.045	344.223	5.607	-194	220.180
1912	5.096	2.379	2.717	346.940	5.635	-539	219.641
1913	8.233	2.801	5.432	352.392	5.658	2.595	222.236

126 – kapitaalvorming in infrastructuur

Table 1 *Perpetual inventory*-grootheden hoofdspoorwegen, 1838-1913, lopende prijzen; in duizenden guldens

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad hoofdspoorwegen, lopende prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1838	1.787	25	1.761	1.761	0	1.787	1.787
1839	595	13	502	2.297	69	446	2.267
1840	688	16	552	2.737	84	485	2.641
1841	873	23	849	3.386	97	776	3.224
1842	1.333	33	1.300	4.376	117	1.216	4.145
1843	2.421	55	2.365	6.642	163	2.258	6.309
1844	1.933	62	1.871	8.861	266	1.666	8.306
1845	2.193	83	2.110	11.921	373	1.820	11.016
1846	1.290	91	1.199	14.078	489	801	12.703
1847	1.376	110	1.266	15.542	540	826	13.717
1848	843	369	474	15.011	548	296	13.126
1849	230	172	58	13.370	485	-255	11.385
1850	143	190	-47	12.905	465	-322	10.707
1851	125	253	-128	12.953	461	-336	10.518
1852	1.912	379	1.533	14.664	450	1.461	12.124
1853	3.407	665	2.742	19.300	555	2.852	16.542
1854	4.133	656	3.477	24.988	699	3.434	21.854
1855	2.401	668	1.733	26.730	803	1.597	23.477
1856	1.028	461	567	25.182	772	256	21.875
1857	995	490	505	25.984	783	213	22.346
1858	169	407	-238	24.836	753	-584	20.980
1859	1.104	336	768	25.222	716	388	21.045
1860	4.129	370	3.759	28.624	724	3.495	24.160
1861	3.515	379	3.135	32.195	870	2.645	27.164
1862	5.536	706	4.830	36.189	953	4.583	31.043
1863	7.281	915	6.365	41.725	1.083	6.197	36.528
1864	7.421	1.068	6.353	51.668	1.398	6.023	45.644
1865	12.307	937	11.370	62.144	1.597	10.710	56.498
1866	14.038	816	13.222	73.768	1.917	12.121	66.294
1867	13.868	876	12.992	86.611	2.395	11.473	77.634
1868	12.092	819	11.274	98.473	2.887	9.206	87.367
1869	12.246	1.092	11.154	114.689	3.463	8.883	100.652
1870	11.269	1.683	9.586	125.989	3.918	7.352	109.508
1871	6.854	1.651	5.203	133.703	4.300	2.553	114.243
1872	10.347	2.494	7.854	162.826	5.171	5.176	138.448
1873	10.005	3.528	6.477	200.611	6.356	3.649	167.710
1874	5.833	3.196	2.637	184.101	5.829	4	151.706
1875	5.403	3.908	1.495	169.188	5.270	133	138.319
1876	7.797	4.245	3.551	162.682	4.863	2.494	133.848
1877	10.540	4.540	6.000	176.187	4.982	5.558	144.725
1878	10.409	4.162	6.247	182.380	4.993	5.416	150.097
1879	8.955	4.092	4.863	184.052	4.863	4.091	151.563
1880	9.258	3.849	5.409	186.057	4.696	4.563	153.322
1881	10.569	3.178	7.391	197.318	4.747	5.822	162.333
1882	6.130	3.497	2.634	199.715	4.804	1.326	163.465
1883	4.972	3.052	1.920	192.867	4.493	479	156.767
1884	8.114	2.571	5.543	196.883	4.359	3.754	159.264
1885	7.490	2.423	5.067	195.160	4.251	3.239	157.026
1886	4.475	2.473	2.002	179.943	3.908	567	143.738
1887	5.101	2.814	2.288	191.078	4.029	1.072	151.878
1888	2.024	2.712	-688	191.762	3.974	-1.949	151.019
1889	865	2.611	-1.746	204.033	4.082	-3.217	158.841
1890	5.780	2.662	3.118	215.232	4.040	1.740	166.872
1891	2.566	2.623	-57	208.785	3.869	-1.304	160.614
1892	3.563	1.824	1.740	204.839	3.617	-54	156.186
1893	3.297	1.481	1.816	192.581	3.328	-31	145.425
1894	2.929	1.794	1.135	190.106	3.243	-315	142.384
1895	7.362	1.687	5.675	197.492	3.205	4.158	147.823
1896	2.405	1.358	1.048	213.939	3.538	-1.132	158.216

hoofdstuk 4: spoor- en tramwegen – 127

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
				hoofdspoorwegen, lopende prijzen			
1897	2.116	1.471	645	230.832	3.763	-1.647	168.586
1898	5.457	886	4.571	230.921	3.631	1.826	167.138
1899	1.698	691	1.007	243.737	3.922	-2.224	173.462
1900	3.068	1.617	1.452	274.434	4.400	-1.332	192.942
1901	4.622	924	3.698	238.975	3.739	883	166.296
1902	4.299	1.141	3.158	247.431	3.899	400	170.383
1903	5.758	1.091	4.667	233.996	3.658	2.100	160.017
1904	4.244	1.155	3.089	250.931	3.979	265	169.751
1905	6.342	2.032	4.309	261.503	4.132	2.210	176.196
1906	8.096	1.267	6.829	282.280	4.389	3.706	189.301
1907	9.219	1.344	7.876	303.399	4.777	4.442	202.625
1908	6.514	1.958	4.556	297.850	4.821	1.693	197.569
1909	3.815	1.398	2.417	295.754	4.818	-1.003	193.572
1910	3.627	1.684	1.942	302.918	4.954	-1.328	195.662
1911	5.165	2.259	2.906	328.451	5.350	-185	210.092
1912	4.962	2.317	2.646	337.833	5.487	-525	213.876
1913	8.253	2.801	5.452	352.392	5.658	2.595	222.236

Table 1 Perpetual inventory-grootheden lokaalspoorwegen, 1880-1913, constante prijzen; in duizenden guldens van 1913

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
				lokaalspoorwegen, constante prijzen			
1880	16	0	16	16	0	16	16
1881	23	0	23	39	1	23	38
1882	80	0	80	118	1	78	117
1883	494	0	494	612	4	490	607
1884	1.071	1	1.070	1.683	21	1.050	1.657
1885	1.453	1	1.452	3.135	57	1.396	3.053
1886	2.027	1	2.026	5.161	107	1.921	4.974
1887	1.513	2	1.512	6.672	175	1.338	6.311
1888	997	2	995	7.667	227	770	7.081
1889	279	2	277	7.945	261	18	7.099
1890	44	4	39	7.984	270	-227	6.873
1891	67	5	62	8.046	271	-205	6.668
1892	606	11	594	8.640	273	332	7.000
1893	753	54	699	9.340	293	460	7.461
1894	688	112	576	9.916	313	375	7.835
1895	999	152	847	10.763	326	673	8.509
1896	663	211	453	11.216	345	318	8.827
1897	363	161	202	11.418	347	15	8.842
1898	95	111	-16	11.401	344	-249	8.593
1899	282	42	240	11.641	337	-55	8.538
1900	1.381	23	1.358	12.999	343	1.038	9.576
1901	3.121	30	3.091	16.090	389	2.732	12.308
1902	2.746	89	2.657	18.748	494	2.253	14.560
1903	2.123	110	2.013	20.761	580	1.542	16.103
1904	2.557	111	2.446	23.207	644	1.914	18.017
1905	1.464	151	1.313	24.520	722	742	18.758
1906	538	127	410	24.930	760	-223	18.536
1907	1.240	110	1.130	26.061	770	470	19.006
1908	1.187	97	1.089	27.150	806	380	19.386
1909	2.441	132	2.309	29.459	843	1.599	20.985
1910	3.093	261	2.832	32.291	919	2.174	23.158
1911	1.950	454	1.496	33.787	1.007	943	24.101

128 – kapitaalvorming in infrastructuur

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad lokaalpoorwegen, constante prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1912	1.606	437	1.169	34.956	1.037	569	24.670
1913	1.839	397	1.442	36.398	1.059	781	25.451

Table 1 *Perpetual inventory* grootheden lokaalpoorwegen, 1880-1913, lopende prijzen; in duizenden guldens

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad lokaalpoorwegen, lopende prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1880	13	0	13	13	0	13	13
1881	19	0	19	32	0	19	31
1882	66	0	66	98	1	65	97
1883	378	0	378	469	3	375	464
1884	822	0	822	1.292	16	806	1.272
1885	1.070	1	1.070	2.309	42	1.028	2.249
1886	1.349	1	1.348	3.424	71	1.278	3.310
1887	1.082	1	1.080	4.769	125	956	4.511
1888	714	1	712	5.490	162	550	5.070
1889	215	1	214	6.131	201	14	5.479
1890	37	4	33	6.733	228	-191	5.796
1891	53	4	49	6.423	217	-163	5.323
1892	459	9	451	6.552	207	252	5.309
1893	523	37	486	6.492	204	320	5.186
1894	468	76	391	6.740	213	255	5.326
1895	667	101	566	7.188	218	450	5.682
1896	459	146	313	7.766	239	220	6.112
1897	284	126	158	8.957	272	12	6.936
1898	73	86	-12	8.788	265	-192	6.623
1899	235	35	199	9.686	280	-46	7.104
1900	1.118	18	1.099	10.521	278	840	7.750
1901	2.419	23	2.395	12.469	302	2.117	9.537
1902	2.222	72	2.150	15.170	400	1.823	11.782
1903	1.510	78	1.432	14.767	413	1.097	11.454
1904	1.942	84	1.858	17.626	489	1.453	13.684
1905	1.175	121	1.053	19.670	500	595	15.048
1906	458	108	349	21.226	647	-190	15.781
1907	1.197	106	1.091	25.147	743	454	18.339
1908	1.100	90	1.010	25.174	748	353	17.975
1909	2.016	109	1.907	24.327	696	1.320	17.329
1910	2.671	225	2.446	27.883	794	1.877	19.997
1911	1.795	418	1.377	31.107	927	868	22.190
1912	1.528	416	1.112	33.250	986	541	23.466
1913	1.839	397	1.442	36.398	1.059	781	25.451

Table 1 *Perpetual inventory* grootheden tramwegen, 1864-1913, constante prijzen; in duizenden guldens van 1913

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad tramwegen, constante prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1864	446	11	434	434	0	446	446

hoofdstuk 4: spoor- en tramwegen – 129

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad tramwegen, constante prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1865	0	3	-3	431	22	-22	424
1866	281	10	271	702	22	260	683
1867	0	5	-5	697	35	-35	648
1868	0	6	-6	691	35	-35	612
1869	0	8	-8	683	35	-35	578
1870	0	9	-9	674	34	-34	544
1871	0	10	-10	664	33	-33	511
1872	0	12	-12	652	33	-33	478
1873	0	13	-13	639	32	-32	446
1874	0	81	-81	558	31	-31	415
1875	277	23	254	812	23	254	669
1876	25	61	-36	776	36	-11	658
1877	1.361	54	1.306	2.082	31	1.329	1.988
1878	338	28	310	2.392	97	241	2.229
1879	1.772	31	1.741	4.133	107	1.665	3.894
1880	2.027	33	1.994	6.127	167	1.860	5.754
1881	4.328	37	4.291	10.418	236	4.092	9.846
1882	1.044	37	1.006	11.424	386	658	10.504
1883	3.958	41	3.917	15.241	420	3.538	14.042
1884	1.426	43	1.383	16.725	566	870	14.912
1885	1.922	87	1.835	18.559	604	1.319	16.231
1886	1.267	52	1.215	19.774	664	603	16.834
1887	1.310	255	1.055	20.829	795	605	17.439
1888	795	104	691	21.519	727	68	17.506
1889	842	321	521	22.040	746	96	17.602
1890	937	362	575	22.615	746	191	17.793
1891	546	708	-162	22.453	745	-199	17.594
1892	1.662	218	1.444	23.898	695	967	18.561
1893	931	656	274	24.172	735	196	18.757
1894	803	279	524	24.696	704	98	18.855
1895	959	356	603	25.299	708	252	19.107
1896	4.174	264	3.910	29.209	709	3.465	22.572
1897	2.101	276	1.825	31.034	833	1.268	23.840
1898	2.046	208	1.838	32.872	884	1.162	25.002
1899	2.901	227	2.674	35.546	940	1.960	26.962
1900	2.117	256	1.861	37.407	1.025	1.091	28.054
1901	2.220	216	2.005	39.411	1.081	1.139	29.192
1902	4.848	407	4.441	43.853	1.146	3.702	32.894
1903	8.018	326	7.692	51.545	1.286	6.732	39.827
1904	7.115	339	6.776	58.221	1.548	5.568	45.194
1905	7.346	399	6.947	65.268	1.778	5.568	50.762
1906	3.788	921	2.867	68.135	2.013	1.774	52.526
1907	4.834	655	4.178	72.313	2.074	2.759	55.296
1908	2.600	694	1.906	74.219	2.201	399	55.645
1909	2.048	871	1.177	75.396	2.249	-201	55.494
1910	4.565	805	3.761	79.157	2.263	2.302	57.796
1911	3.571	868	2.703	81.860	2.375	1.196	58.992
1912	3.524	1.209	2.215	84.075	2.449	1.074	60.067
1913	5.684	1.828	3.856	87.930	2.481	3.202	63.269

Table 1 Perpetual inventory-grootheden tramwegen, 1864-1913, lopende prijzen; in duizenden gulden

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad tramwegen, lopende prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1864	396	10	386	386	0	396	396
1865	0	2	-2	372	19	-19	365

130 – kapitaalvorming in infrastructuur

	bruto kapitaal- vorming	afstoot	nieuwe kapitaal- vorming	bruto kapitaal- goederenvoorraad tramwegen, lopende prijzen	afschrijving	netto kapitaal- vorming	netto kapitaal- goederenvoorraad
1866	233	9	225	582	18	215	566
1867	0	4	-4	560	28	-28	521
1868	0	5	-5	555	28	-28	493
1869	0	6	-6	550	28	-28	466
1870	0	7	-7	544	27	-27	439
1871	0	8	-8	541	27	-27	416
1872	0	12	-12	677	34	-34	496
1873	0	18	-18	855	43	-43	597
1874	0	91	-91	621	34	-34	462
1875	263	22	241	770	22	241	634
1876	22	55	-33	702	32	-10	596
1877	1.192	46	1.144	1.823	28	1.164	1.741
1878	268	22	246	1.897	77	191	1.768
1879	1.369	24	1.345	3.193	83	1.286	3.008
1880	1.579	26	1.553	4.771	130	1.448	4.480
1881	3.542	30	3.512	8.527	193	3.349	8.059
1882	849	30	818	9.291	314	555	8.542
1883	2.986	31	2.954	11.572	317	2.669	10.592
1884	1.076	32	1.043	12.613	420	656	11.246
1885	1.365	62	1.303	13.180	429	926	11.526
1886	770	32	738	12.015	403	366	10.229
1887	867	169	698	13.781	466	400	11.538
1888	547	72	475	14.807	500	47	12.046
1889	634	242	392	16.583	562	72	13.244
1890	763	294	468	18.411	607	155	14.485
1891	420	544	-125	17.262	573	-152	13.526
1892	1.211	159	1.053	17.420	507	705	13.530
1893	612	432	181	15.905	483	129	12.342
1894	509	177	332	15.666	447	62	11.961
1895	614	228	386	16.201	453	161	12.236
1896	3.008	190	2.818	21.053	511	2.497	16.269
1897	1.631	214	1.416	24.084	647	984	18.501
1898	1.543	157	1.386	24.785	666	876	18.851
1899	2.372	186	2.187	29.073	769	1.603	22.053
1900	1.691	204	1.487	29.890	819	872	22.416
1901	1.668	162	1.506	29.604	812	855	21.928
1902	3.832	322	3.510	34.660	906	2.926	25.999
1903	5.374	219	5.155	34.545	862	4.572	26.558
1904	5.130	244	4.886	42.047	1.116	4.014	32.583
1905	5.776	314	5.462	51.322	1.398	4.378	39.916
1906	3.223	784	2.440	57.984	1.714	1.510	44.709
1907	4.590	622	3.967	68.663	1.969	2.620	52.504
1908	2.278	608	1.670	65.026	1.928	349	48.796
1909	1.647	700	946	60.625	1.808	-161	44.621
1910	3.923	691	3.232	68.027	1.945	1.979	49.670
1911	3.219	783	2.436	73.786	2.141	1.078	53.174
1912	3.315	1.231	2.084	79.083	2.304	1.011	56.501
1913	5.684	1.828	3.856	87.930	2.481	3.202	63.269